

Hz. Peygamber'in (sas) torunu ümmü külsûm bnt. Ali'nin hayatı

The Life of Umm Kulthum bnt. Ali the Granddaughter of the Prophet (Pbuh)

ÖZET

Bu çalışma, Hz. Peygamber'in (sas) torunu, İslâm devletinin ilk halifelerinden Halife Hz. Ali'nin kızı ve 2. Halife Hz. Ömer'in eşi olması hasebiyle alan araştırmaları açısından önem arz ettiğini düşündüğümüz Ümmü Külsûm bnt. Ali'nin hayatını konu edinmektedir. Klasik İslâm tarihi ve terâcim eserlerindeki rivayetlere göre; Ümmü Külsûm 6/627 yılında Medine'de dünyaya gelmiştir. Çocukluk çağında iken Halife Hz. Ömer ile evlenmiştir. Halifenin şehadetine kadar yanında kalmış ve halife Hz. Ömer'den biri kız diğeri erkek olmak üzere iki çocuk dünyaya getirmiştir. Halife Ömer'in şehadetinden sonra üç evlilik daha yapmıştır. Abdullah b. Ca'fer'in nikâhı altındayken vefat etmiştir. Medine valisi Saîd b. Âs ile de gerçekleşmemiş bir evlilik mevzuu rivayetlere yansımıştır. Evlatlığı konumundaki Abdullah b. Ömer'in biâtı yahut isyanı hususunda babası Halife Ali'ye teminat vererek siyasi olaylara dâhil olan Ümmü Külsûm, siyasi olaylar muvacesesinde Kûfe'ye gitmiş ve orada babası Hz. Ali'nin şehadetine şahit olmuştur. Kerbelâ hadisesinde bulunduğu zikredilse de bunun doğru olmadığı, isim benzerliği sebebiyle üvey kardeşi Ümmü Külsûm ile karıştırıldığı kanaatindeyiz. Rivayetlerde oğlu Zeyd ile aynı günde vefat ettiği bilgisi olmasına rağmen vefat tarihi hakkında; 41/661, 50/672 ve Kerbelâ olayı 61/680 sonrası gibi farklı bilgiler mevcuttur. Ancak Muâviye'nin hilafetinin ilk yıllarında (41/661) vefatı bilgisi daha sıhhatli gözükmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Sahâbe, Ümmü Külsûm bnt. Ali, Hz. Ömer'in eşi.

ABSTRACT

This study deals with the life of Umm Kulthum bt Ali who we think is important in terms of field research because she was the granddaughter of the Prophet (sav) (pbuh), the daughter of Caliph Hazrat Ali, one of the first caliphs of the Islamic state, and the wife of Caliph Hazrat Umar. According to the narrations in the classical Islamic history and the works of the narrators, Umm Külsûm was born in Medina in 6/627. She married the Caliph Hz. Umar when she was a child. She stayed with him until his martyrdom and gave birth to two children, one girl and one boy. After the martyrdom of Caliph 'Umar, she had three more marriages. She died while she was under the marriage of Abdullah b. Ja'far. An unrealized marriage with Sa'id b. Ass, the governor of Medina, is also reported in the narrations. Umm Kulthum, who was involved in political events by assuring her father, Caliph 'Ali, about the allegiance or rebellion of her adopted son 'Abdullah b. 'Umar, went to Kufa in the context of political events and witnessed the martyrdom of her father, Hazrat 'Ali. Although it is mentioned that he was present at the incident of Karbala, we believe that this is not true and that he was confused with his half-sister Umm Kulthum due to the similarity of their names. Although the narrations state that he died on the same day as his son Zayd, there are different information about the date of his death, such as 41/661, 50/672 and after the Karbala incident 61/680. However, the information that he died in the first years of Mu'awiya's caliphate (41/661) seems to be more reliable.

Keywords: Islamic History, Companions, Umm Kulthum bnt. Ali, wife of Hz. Umar.

GİRİŞ

Müslümanlar için Hz. Peygamber'in (sas) hayatından sonra onun ashabının hayatını öğrenmek büyük önem arz etmektedir. Özellikle onun ailesi ve yakın arkadaşlarının hayatlarına dair bilgiler bu kabildendir. Çalışmamıza esas olan şahsiyetin; dedesinin Hz. Muhammed (sas), annesinin Hz. Fâtıma, babasının Hz. Ali, ilk kocasının Hz. Ömer olması ve çocuk sahâbeden sayılması, hakkında araştırma yapmaya değer olduğunu göstermektedir. Kaynakların verilerine göre her ne kadar aktif bir hayatından bahsedilmese de Allah'ın elçisiyle dede-torun ilişkisi, Ehl-i beyt'ten Fâtıma ve 4. halife Hz. Ali ile ebeveyn-çocuk ilişki, Hz. Peygamber'in (sas) veziri konumundan Müslümanların 2. halifesi konumuna geçen Hz. Ömer ile de karı-koca münasebeti olan birisidir. Onun isminin ön plana çıktığı en önemli husus Hz. Ömer ile evliliğidir. Sünnî anlayışa göre bir problem arz etmeyen ancak Şîa'ya göre tartışmalı olan bu evliliği, kocası Halife Ömer ile hayatı, Hz. Ömer'in vefatı sonrası evlilikleriyle ilgili hayatına dair hususlar araştırmanın konusu içerisindeyiz. İlk dönem İslâm Tarihi açısından önemli bir isim olan Ümmü Külsûm'un hayatı hakkında; Klasik İslâm Tarihi kaynaklarından ensâb, tabakât ve terâcime dair yazılan

Mevlüt Poyraz¹

How to Cite This Article
Poraz, M. (2025). "Hz. Peygamber'in (sas) torunu ümmü külsûm bnt. Ali'nin hayatı" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:11, Issue:2; pp:302-316. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14937866>

Arrival: 16 January 2025
Published: 28 February 2025

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Artvin, Türkiye. ORCID: 0000-0002-8832-248X

sünnî kaynaklar ve muasır eserlerde verilen bilgilerin oldukça sınırlı olduğu göze çarpmaktadır. Kaynak ve araştırma eserlerindeki bu sınırlı bilgilerin de bir kısmının tartışma götürdüğü metin içerisinde görülecektir. Çalışmaya; Ümmü Külsûm'un soyu, doğumu ve çocukluğu başlığıyla giriş yapılacaktır.

Ümmü Külsûm bnt. Alî'nin Nesebi, Doğumu ve Çocukluğu

Ümmü Külsûm bnt. Alî b. Ebî Tâlib b. Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdumenâf b. Kusay; annesi Resûlullah'ın kızı Fâtıma'dır. Onun annesi de Hatice bnt. Huveylid b. Esed b. Abdiluzzâ b. Kusay'dır (İbn Sa'd, 2019: s. 605-608). Hz. Peygamber'in (sas) torunlarından biri olan Ümmü Külsûm, Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'dan olma 5 çocuğundan – Hasan, Hüseyin, Ümmü Külsûm, Zeyneb, Muhsin/Muhassin- biri olup genel kanaate göre hicri 6. yılın başlarında (miladi 627) Medine'de dünyaya gelmiştir. İsmi Hz. Peygamber (sas) tarafından verildiği zikredilmektedir (Martı, 2012: 42/323-324). Zehebî (ö. 748/1384), onun hicri 6. yılda dünyaya geldiğini ve Hz. Peygamber'i (sas) gördüğünü ancak ondan bir şey rivayet etmediğini kaydetmiştir (Zehebî, 1985: 3/500). İbn Hacer, naklettiği rivayete dayanarak Ümmü Külsûm bnt. Alî'nin doğum tarihi ile ilgili olarak net bir tarih vermeyip Hz. Peygamber'in (sas) döneminde onun vefatından önce dünyaya geldiğini kaydetmiştir (İbn Hacer, 1412: 8/293; Uluşık, Hz. Fâtıma, 2020: s.41). Hz. Peygamber'le (sas) dede-torun ilişkisine bağlı mutlaka hatıraları olmuştur ancak çalışmamızda bu durumla ilgili bir bilgi tespit edilememiştir. Ümmü Külsûm'un İslâm terbiyesi ile yetiştirilmesi, dedesi Hz. Peygamber (sas) vefatı esnasında da beş yaşında olup onu görmüş olması hususu, onun çocuk sahâbî kategorisinde değerlendirilmesine imkân vermektedir. O, henüz 5-6 yaşlarındayken sevgi ve şefkatlerine çokça ihtiyaç duyduğu dedesini ve annesini kaybetmiştir. Bu sebeple o, babası tarafından büyütülmüştür. Bu hususta her ne kadar bilgi sahibi olamasak da onun babasıyla farklı bir bağ kurmuş olması muhakkaktır. Onun hayatıyla ilgili rivayetlere konu olan ilk olay, henüz ergenlik çağına gelmeden Hz. Ömer'le gerçekleştirmiş olduğu evliliğidir. Onun Hz. Ömer'le evliliğine geçmeden Hz. Ömer'in Ümmü Külsûm bnt. Ebî Bekir'e yönelik evlilik talebiyle ilgili kaydedilen bilgilere -rivayetlere yönelik olası tenkitlerin makul olup olmadığına dikkat çekmek için- değinmekte fayda görüyoruz.

Hz. Ömer'in Hz. Ebû Bekir'in Kızı Ümmü Külsûm'e Evlilik Teklifi Hususu

Rivayetlere göre, Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/634) kızı Ümmü Külsûm için evlilik teklifinde bulunmuş o da kabul etmeyince aracı şahıs tarafından Hz. Ali'nin kızı Ümmü Külsûm alternatif olarak ileri sürülmüş ve onunla evlilik gerçekleşmiştir.

Taberî'de (ö. 310/923) geçen rivayete göre, Hz. Ömer evlilik için Hz. Ebû Bekir'in kızı Ümmü Külsûm'e² evlilik teklifinde bulunmuştur. O küçük olduğu için Hz. Ömer, onu istemek hususunda Hz. Âişe ile konuşmuş, Hz. Âişe de "Senin gibi kocayı nerede bulacak" diyerek kabul etmiştir. Bu durumu kız işittiği zaman ağlamış ve "Bana o gerekmez" demiştir. Ümmü Külsûm, Hz. Âişe'den daha küçük olduğu için Hz. Âişe ona: "Ey kız! Mü'minlerin Emiri gibi birisini niçin istemezsin" diye sormuş, Ümmü Külsûm de: "Şundan ötürü ki o yüzünü acı tutar. Evinde de yiyeceği arpa ekmeğiyle iri tuz ve deve etidir. Ve deve etini de her zaman tuz ve su ile haşlayıp yerler" demiştir. Hz. Âişe, Hz. Ömer'i reddetmekten utanınca Amr b. Âs'ı çağırılmış ve ona: "Olay şöyle şöyle oldu. Şimdi sen bana bir hile söyle ki, Ömer'in gönlünü bu evlenmeden çalesin. O, bunu benim sana söylediğimi bilmesin. Ta ki bu kızı almaktan vazgeçsin" demiştir. Amr b. Âs: "Bu boynuma borç" dedikten sonra yanından ayrılmış ve Hz. Ömer'in yanına varıp ona: "Ebû Bekir'in kızı Ümmü Külsûm'ü dilemişsin lakin bu bana hoş gelmedi" demiştir. Hz. Ömer de: "onun eşi olmamı mı beğenmiyor musun? Ya da onun bana gelmesini mi hoş görmüyorsun?" diye sormuş. Amr b. As da: "Ne budur ne odur. Ama sen edepli bir kişisin. Hatunlarını edeple tutarsın ve kendi mizacına göre yetiştirirsin. Şimdi o öyle bir kızdır ki kız kardeşinin elinde kendi başına büyümüştür. Belki seninle sabredemez. Belki onu döversin. Senden halkın önünde şikâyetçi olur, seni ayıplarlar. Ebû Bekir'in kızını görün. Ömer, kendisini ne kadar incitiyor. Anasının hakkını da bilmiyor. Eğer sen edepolisini almak dersen, işte Ali'nin kızı Ümmü Külsûm. Ali ile Fâtıma arasında büyümüştür ve onların ikisinin edebini ve huyunu almıştır" diye cevap vermiştir. Hz. Ömer de: "Şimdi ben ne yapayım? Önce Hz. Âişe'ye söylemiştim. O da kabul etmişti" deyince Amr b. Âs: "Ben bir hile edeyim ki bu endişeyi gönlünden çıkarayım" dedikten sonra Hz. Âişe'nin yanına dönmüş ve vaziyeti anlatmıştır (Taberî, 1407: 2/564). İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233) de aynı rivayeti zikretmiş ancak bir farkla ki, onda geçen rivayete göre Ümmü Külsûm: "Onu istemiyorum, o son derece kaba ve kadınlara şiddetle davranan biridir" diyerek teklifi reddetmiştir (İbnü'l-Esîr, 1987: 3/59-60). İbn Kesîr (ö. 774/1373) ise Taberî'de geçen ilgili rivayeti muhtasar halde naklettikten sonra ilave olarak İbnü'l-Âs'ın: "Böylece Resûlullah'la (sas) akrabalık kurmuş

² Ümmü Külsûm bnt. Ebû Bekir: "Hz. Ebû Bekir'in en küçük kızıdır. Babasının vefatından (13/634) birkaç ay sonra Medine'de doğdu. Annesi Habibe bnt. Hârice b. Ebû Züheyr'dir. Hz. Ebû Bekir ölüm döşeğinde iken Hz. Âişe'ye miras konusunu açmış ve iki kız kardeşinden bahsetmişti. Hz. Âişe bir kız kardeşi bulunduğunu, onun da Esmâ olduğunu söyleyip diğerinin kim olduğunu sormuş, bunun üzerine Hz. Ebû Bekir doğacak çocuğunun kız olacağını tahmin ettiğini söylemiş ve Âişe'ye onu gözetmesini vasiyet etmiştir. Kardeşi dünyaya geldiğinde kendisine Ümmü Külsûm ismini Hz. Âişe koymuştur" (İbn Sa'd, t.y.: 3/145; Uyar, 2012, 42/324-325; Erkocaaslan, 2016: 269).

olursun” önerisini ve Hz. Ömer’in de bu öneri üzerine Hz. Ali’nin kızı Ümmü Külsûm’ü istediğini kaydetmiştir (İbn Kesir, t.y.: 7/229-231; Ayrıca bkz. Muhibbüddin Taberî, 1996: 2/257-258; Kaya, 2013: s. 50-51).

Zikri geçen rivayetlere göre Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir’in kızı olmayınca Hz. Ali’nin kızı Ümmü Külsûm’ü isteyip onunla evlenmiştir. Bu evliliğin ise hicri 17. yılda yani miladi 638 veya 639 yılında gerçekleştiği kaynaklarda geçmektedir. Hz. Ebû Bekir’in vefatından birkaç ay sonra doğduğu belirtilen Ümmü Külsûm bnt. Ebî Bekir, 17/638 yılında en iyi ihtimalle 3-3,5 yaşlarında olmalıdır. Bu yaşta bir çocuğa/bebeğe evlilik teklifi yapıldığını, O çocuğun/bebeğin ise, olgun bir kişiden beklenebilecek açıklamayı yaptığını, Hz. Âişe’nin ise kabulü hususunda kardeşini ikna etmeye çalıştığını iddia etmek akıl ve izan dışı bir durumdur. Ayrıca bu tarihlerde Filistin-Mısır hattında ordular idare eden İbnü'l-Âs’ın da Medine’de olduğuna dair bir rivayet bilgisinin olmaması durumu rivayete gölge düşürmektedir kanaatindeyiz. Bu rivayette ismi geçen şahıslar Hz. Ömer, Hz. Âişe ve Amr b. Âs’tır. Konuyla ilgili rivayet, her ne kadar sünnî kaynaklarda yer almış olsa da muhtemelen başlangıçta Hz. Ali’nin kızının Hz. Ömer ile evliliğini kabul etmek istemeyen kabulü durumunda ise birçok gerçek dışı gerekçe hazırlamaya çalışan bazı Şîa mensuplarınca kurgulandı (Martı, 2012: 42/323-324; Aras, 2022: 9-19,69), ve bu şahıslar birçok hususta olduğu gibi bu hususla da töhmet altında tutulmak istendi. Eğer öyle değilse hangi amaca hizmet ettiği kestirilemeyen ve her halinden kurgusal olduğu düşünülebilecek bu rivayet bilgisi, okuyucunun takdirine arz edilmiştir.

Hz. Ömer’in Ümmü Külsûm bnt. Ali’ye Evlilik Teklifi, Gerekçesi ve Ali Ailesinin Tepkisi

Konunun hassasiyetine binaen Ümmü Külsûm bnt. Ali’nin Hz. Ömer ile evliliğini konu edinen rivayetleri sünnî kaynaklar ekseninde, az farklar içerse de zikretmeyi uygun görmekteyiz.

İbn İshâk’ın (ö. 151/768) kaydettiği bir rivayete göre, Hz. Ömer, Hz. Ali’den Hz. Peygamber’in kızı Fâtıma’dan olan kızı Ümmü Külsûm’ü istemiş, Hz. Ali de ona: “Evdekilerden izin isteyeyim” diye cevap vermiştir. Hz. Ali Fâtıma’dan olan çocuklarının yanına gelip durumu anlatınca onlar da “Ümmü Külsûm’ü onunla evlendir” demişler. Bunun üzerine Hz. Ali, o sırada çocuk yaşta sayılan Ümmü Külsûm’ü çağırması ve ona: “Mü’minlerin Emirine git ve ‘Babam sana selam söylüyor ve senin istediğini yerine getirdik, diyor’ diye söyle” demiştir. Halife Ömer, Ümmü Külsûm’ü alıp bağrına basmıştır. Daha sonra “Onu babasından istedim, onu bana verdi” demiştir. “Ey Mü’minlerin Emiri! O, küçük olduğu halde onu niçin istedin?” diye sorulunca, Ömer şöyle demiştir: Resûlullah (sas): “Kıyamet günü benim akrabalığımdan başka her türlü akrabalık bağı kesiktir.” buyurdu. Ben de benimle Resûlullah (sas) arasında evlilik yoluyla da olsa akrabalık bağı bulunsun istedim” (İbn İshâk, 2013: s. 340-344). İbn İshâk’ın zikrettiği bu rivayette; Halife Ömer’in ‘onu babasından istedim...’ ifadelerini kime paylaştığı, ‘...o küçüktür...’ diye tepki gösterenlerin de kimler olduğuna dair bir bilgi geçmemiştir.

Hz. Ömer’in azatlısı Eslem’e isnad edilen rivayette: Hz. Ömer’in Hz. Ali’yi yanına çağırdığı ve ona gizlice bir şeyler söylediği, Hz. Ali’nin de kalkıp Suffe’ye gittiği, orada Hz. Abbas, Akîl ve Hz. Hüseyin’i bulduğu ve onlarla kızı Ümmü Külsûm’ü Hz. Ömer’e nikâhlama konusunda istişare ettiği, Akîl’in kızıp Hz. Ali’ye tepki gösterdikten sonra oradan ayrıldığı zikredilmiştir. Rivayetin devamında; Hz. Ali’nin, Hz. Abbas’a Akîl’in sözlerinin nasihat olmadığını söylediği, Hz. Ömer’in ona Resûlullah’ın (sas) şöyle söylediğini duydum diyerek naklettiği: “Kıyamet gününde, bütün nesepler ve sebepler kesilir. Sadece benim nesebim ve sebebim kesilmez” hadisini paylaştığı zikredilmiştir. (Muhibbüddin Taberî, 1415: s. 289; Said Havva, 1991: 5/339-340). Bu rivayete baktığımızda, Halife Ömer’in talebi ve gerekçesi, Hz. Ali’nin istişaresi mevcut fakat talebin onaylanmış olduğu ve evliliğin gerçekleşmiş olduğu bilgisi kapalıdır.

Bir başka rivayete göre, Hz. Ömer, Ali’den kızı Ümmü Külsûm’ü kendisine vermesini istemiş O da: “Ben kızlarımı Ca’fer’in çocukları için bekletmekteyim” demiştir. Hz. Ömer ise: “Sen onu benimle evlendir. Allah’a yemin ederim ki yeryüzünde benim kadar Ümmü Külsûm’ün değerini bilecek kimse yoktur” diye söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Ali: “Öyleyse ben de onu sana verdim” demiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer, muhacirlerin yanına gidip onlara Ali’nin kızı Ümmü Külsûm ile evlediği için kendisini tebrik etmelerini söylemiş, sonra da şu açıklamayı yapmıştır: Çünkü ben Hz. Peygamber’in (sas): “Kıyamet gününde benim akrabalık ve soy bağımdan (haseb ve nesebimden) başka bütün akrabalık ve soy bağları kesilecektir” buyurduğunu işittim. Ben daha önce kızım Hafsâ’yı vermek suretiyle Hz. Peygamber’le bir yakınlık kurmuştum. Bu evliliği ise onun bu hadisinden dolayı istedim” (İbn Sa’d, 2019: s. 605-608; Kandehlevi, 1993: 3/232-233; Sallabî, 2004: s. 121-122). Hz. Ali’nin onay kısmına kadar aynı olan başka bir rivayet ise şöyle devam etmektedir. Sonra Hz. Ömer mescide geldi. O sırada Ali, Osman, Zübeyr, Talha ve Abdurrahman b. Avf, Hz. Peygamber’in (sas) kabri ile minber arasında oturuyorlardı. Âdeti olduğu üzere Ömer bir mesele olduğunda onlara danıştı. Hz. Ömer orada oturanlara, “Beni tebrik edin” dedi. Onlar da “Sana mübarek olsun. Fakat sen kiminle evlendin” dediler. Hz. Ömer: “Ali b. Ebî Tâlib’in kızıyla” dedikten sonra Hz. Peygamber (sas): “Benim yakınlık ve arkadaşlığım dışında, kıyamet günü bütün arkadaşlık ve akrabalık bağları kesilir” buyurmuştur” dedi (İbn İshâk, 2013: s. 340-344; Müberred, 2000: 3/889; Zehebî, 1985: 3/500; Safedî,

2000: 24/272; İbn Hacer, 1412: 8/294). Bazı kaynaklarda şu bilgi de ilave olarak geçmektedir. Ömer: “Ben ona arkadaşlık ettim. İstiyorum ki, onunla benim aramda bir de akrabalık bağı bulunsun” demiştir (İbn Sa’d, t.y.: 8: 338-339; İbn Asâkir, 1415: 8/486; Kandehlevi, 1993: 3/232).

Başka bir rivayette olay şöyle geçmektedir: “Hz. Ömer, Hz. Ali’den kızı Ümmü Külsûm’ü kendisine nikâhlanmasını istedi. Hz. Ali ise “o daha küçüktür” dedi. Bunun üzerine bazı kimseler Hz. Ömer’e “O, kızını sana vermemek için böyle söylüyor!” dediler. Hz. Ömer de bu hususu Hz. Ali ile bir kez daha konuştu. O zaman Hz. Ali: “Kızımı yanına göndereceğim. Eğer razı olursan o senin hanımıdır” dedi. O da bunu kabul etti. Böylece Hz. Ali kızı Ümmü Külsûm’ü Hz. Ömer’in evine gönderdi. Hz. Ömer de ona baktığında razı oldu. Böylece şer’an nikâhlanmış sayıldıklarından Hz. Ömer, Ümmü Külsûm’e dokundu. Ancak olaydan haberi olmayan Ümmü Külsûm “Beni bırak! Eğer sen Mü’minlerin Emîri olmasaydın şu anda gözüne bir yumruk atardım” dedi” (İbn Abdilberr, 2002: 2/135; İbn Hacer, 1412: 8/293). Bu rivayette ve benzer bazı rivayetlerde Hz. Ömer’in Ümmü Külsûm’ün eteğini kaldırıp bacaklarına baktığı bilgisi de geçmektedir. Bu bilginin, Hz. Ömer yahut Ümmü Külsûm tarafından bahsedilmiş olması gerekir. Ancak onların böyle bir açıklamayı rivayetlere aksedecek şekilde anlatmış olabilecekleri makul gelmemektedir.

Kaynaklarda farklı senetlerle az bir farkla gelen rivayetlere göre; “Ömer b. el-Hattâb, Ali’den kızı Ümmü Külsûm’ü istediğinde Ali, “Ey Mü’minlerin Emîri! O henüz çocuktur” demiştir. Ömer: “Vallahi o senin dediğin gibi değildir; ancak senin ne demek istediğini biliyoruz” diye söyleyince Hz. Ali kızı Ümmü Külsûm’ün Ömer için hazırlanmasını emretti. Sonra bir hırka getirilmesini emretti. Hırkayı sarıp Ümmü Külsûm’e verdi ve dedi ki: “Bunu Mü’minlerin Emîri’ne götür ve de ki: Beni babam gönderdi. Sana selam edip dedi ki: “Hırkayı kabul edersen onu al. İstemezsen onu geri gönder.” dedi. Ümmü Külsûm, Ömer’e gidince o: “Allah sana ve babana bereket ihsan etsin. Hırkayı kabul ettim.” dedi. Ümmü Külsûm babasına geri döndü ve: “Halife hırkayı açmadı bile, sadece bana baktı.” dedi. Ali, Ümmü Külsûm’ü Ömer ile evlendirdi” (İbn İshâk, 2013: s. 340-344; İbn Sa’d, t.y.: 8/339; Müberred, 2000: 3/888; İbn Asâkir, 1415: 8/486). İbn İshâk’ta rivayete ilaveten şu bilgiler de geçmektedir. “Ömer, Ümmü Külsûm’ün gömleğinin kolundan tuttu. Ümmü Külsûm, “Bırak!” dedi. Ömer onu bıraktı ve şöyle dedi: “Şerefli, iffetli bir kadın. Babana git ve ona ‘O ne güzel ne hoş! Allah’a yemin olsun ki senin dediğin gibi değil, senin dediğin gibi değilmiş’ de” (İbn İshâk, 2013: s. 342).

Zübeyr b. Bekkâr’ın (ö. 256/870) nakline göre; “Hz. Ömer, Hz. Ali’den Ümmü Külsûm’ü istemiş, Hz. Ali de: “O çocuktur” deyince Hz. Ömer: “Onu benimle evlendir ey Ebu’l-Hasan, çünkü ben onun için kimsede olmayan bir haysiyete sahibim” demiştir. Hz. Ali: “Onu sana göndereceğim, eğer razı olursan seninle evlendiririm” demiştir. Daha sonra Ümmü Külsûm’ü bir bürde/aba ile ona gönderdi ve dedi ki: “Sana verdiğim bu abayı ona götür.” Ümmü Külsûm, aba ile gelince Halife Ömer şöyle dedi: “Bunu kabul ettiğimi babana söyle.” Halife Ömer onun fiziksel gelişimi itibariyle kendisine eş olup olamayacağına baktıktan sonra Ümmü Külsûm dışarı çıktı ve babasının yanına gelip ona dedi ki: “Beni kötü bir şeyhe gönderdin.” Babası dedi ki: “Bekle kızım, o senin kocandır.” Daha sonra Halife Ömer, ilk Muhacirlerin oturduğu Ravza’daki muhacir meclisine geldi, oturdu ve dedi ki, “Beni tebrik edin.” Dediler ki: “Mü’minlerin Emirini mi?” Dedi ki: “Ben Ali b. Ebî Tâlib’in kızı Ümmü Külsûm ile evlendim. Allah Resulü’nün (sas): “Kıyamet günü benim nesebim, sebebim ve hısımlığım hariç her neseb, sebep ve hısımlık kesilir.” buyurduğunu işitmişim. Ben de o sebeple Rasûlullah ile nesep, sebep ve hısımlığım olsun istedim” (Zübeyr b. Bekkâr, 2010, 1/554; İbn Abdilberr, 2002: 2/135; Zehebî, 1985: 3/500-501; Safedî: 2000, 24/272).

Diğer rivayetlerden biraz farklı içeriğe sahip olan başka rivayette ise; Hz. Ömer’in talebi üzerine Hz. Ali: “O henüz evlenecek çağda değildir” diyerek cevap vermiştir. Ancak Hz. Ömer’in gerekçesini dikkate alan Hz. Ali, oğulları Hasan’la Hüseyin’e “Ümmü Külsûm’ü Allah’ın emriyle amcanıza Hz. Ömer’e veriniz” demiştir. Ancak onlar bu evliliği istemediklerinden, babalarına “Kız kardeşimizi zorlayamayız. Çünkü onun da istediği birisini seçme hakkı vardır” diye cevap vermişlerdir. Hz. Ali de onların bu hareketine kızarak gitmek üzere ayağa kalkmış, babasının kızdığını gören Hz. Hasan onun eteğine yapışarak “Ne olursun bizi terk etme; çünkü senin kızmana dayanamayız ey babacığım!” demiştir. Sonra da kız kardeşleri Ümmü Külsûm’ü Hz. Ömer’le evlendirmişlerdir (Kandehlevi, 1993: 3/33).

Aras, Şii müelliflerden Küleynî’nin ((ö. 329/941) el-Kâfi adlı eserinde Ümmü Külsûm bnt. Ali’nin evliliği hususuyla ilgili Ebû Abdullah’tan (Ca’fer es-Sa’dık) nakledilen bir rivayet olduğunu eserinde paylaşmıştır. Bu rivayette özetle, Ömer b. Hattâb’ın, Hz. Ali’den kızını istediği, onun da “küçüktür” diyerek reddettiği, Ömer b. Hattâb’ın ise Hz. Abbas’ın yanına giderek durumu anlattığı ve eğer bu iş olmazsa Zemzem kuyusunu taşla dolduracağını ve Ali’nin hırsızlık yaptığını ileri sürerek elini kestireceğini söylediği, bunun üzerine Abbas’ın Ali’nin yanına giderek bu evlilik hususunda onu ikna ettiği zikredilmektedir. Aras, bu rivayeti değerlendirirken Şia kaynaklı bir rivayet olduğunu ve Ehl-i Sünnete karşı delil olmayacağını belirttiikten sonra bu sözün iki tarafı keskin bir kılıca benzediğini belirterek bir tarafta Hz. Ömer’in zorbalığı diğer tarafta ise Hz. Ali’nin korkak ve çekingen olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır, yorumunda bulunmuştur (Aras, 2022: 7-8). Kamil Güneş de ilgili

çalışmasında, Şiîlerin konuyla ilgili rivayetlerini bir arada zikrettikten sonra Sünnîlerin aksine Şîa düşüncesinde Hz. Ali ile Hz. Ömer arasındaki ilişkinin -gerçek dışı yaklaşımlarla- düşmanlık üzerine olduğunu belirtmiştir. (Güneş, 2005: 315-318). Konuyla ilgili Şîa'nın en çok itibar ettiği bu kabil rivayetler hakkında her iki yazarın değerlendirmesine katıldığımızı belirtmeliyiz. Ayrıca sahâbe düşmanlığı temelli kurgulandığı açık olan bir rivayete dayanarak tarihi bir vakıanın, Müslüman kardeşliğini pekiştirecek bir anlayışla değil de -gereksiz yorum ve bakış açılarıyla- Şîî-Sünnî kavram aldatmalarıyla Müslüman düşmanlığını ateşleyecek şekilde değerlendirilmesinin tarafsızlık ve doğruluğa gölge düşürdüğü kanaatindeyiz.

Rivayetleri değerlendirmeden önce Hz. Ömer'in Hz. Ebû Bekir'in kızı Ümmü Külsûm'ü Hz. Âişe'den istediği ile ilgili olan rivayete dönmemiz gerekecektir. Şayet o rivayetteki bilgiler sahih ise ; -ki kanaatimiz o yönde değil- Ümmü Külsûm bnt. Alî ile evliliği konu edinen rivayetteki Peygamberle akrabalık bağına ifade eden gerekçenin gerçekçi olmadığını belirtebiliriz. Zira önceki rivayet, bize önce Ebû Bekir'in kızının istendiğini, farklı nedenlerle de olsa gerçekleşmediği için aracılardan Hz. Ali'nin kızını önerdiğini ve Hz. Ömer'in de bu sebeple ona yöneldiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla rivayet sıhhatli kabul edildiğinde; Hz. Peygamber'in soyu ile akrabalık iddiasının boş olduğu, Ümmü Külsûm bnt. Alî ile olan evliliğe yönelik ithamlara karşı evliliği kurtarma adına rivayetlere sokuşturulmuş olduğu düşüncesini hatıra getirmektedir. Veya -kanaatimiz bu yöndedir- yukarıda işaret olunduğu üzere akıl ve izan dışı olan Hz. Ömer'in Ümmü Külsûm bnt. Ebû Bekir'in kızını talep ettiği rivayet, sırf Hz. Ömer ile Hz. Ali arasındaki olumlu münasebetleri ve akrabalık ilişkilerini³ hazmedemeyen kişilerce kurgulandı. Böylece Ömer'in Ümmü Külsûm bnt. Alî ile evlilik gerekçesi, Şîa'nın iddia ettiği üzere dostluk ve akrabalık bağı kurma temelli değil baskı ve zorbalık temelli idi. Yani evliliği kabul edip ancak hazmedemeyen Şîa'ya göre; Ebû Bekir'in kızını Amr b. Âs'ın hilesiyle alamayan Ömer, yine hilekâr Amr'ın: "Eğer sen edepisini almak dersen, işte Hz. Ali'nin kızı ki Ümmü Külsûm'dür. Hz. Ali ile Hz. Fâtıma arasında büyümüştür. Ve onların ikisinin edebini ve huyunu almıştır" tavsiyesiyle fazilet abidesi Ümmü Külsûm bnt. Alî'ye yönelmiş ve tehditle, gaspla onun iffetine sahip olmuştur (Aras, 2022: 9-20, 69).

Bu evlilikte bir sorun görmediği gibi üzerinde bir tartışma da açmayan Sünnî kaynaklardaki rivayetlere göre, Halife Hz. Ömer'in bu evliliği, rivayetlerde zikredildiği üzere; sebep, nesep ve sıhriyet mevzusunu içeren hadis bağlamında Hz. Peygamber'in soyuyla bağ kurmaya matuftur. Bu sebeple Hz. Ali'den kızı Ümmü Külsûm'ü istemiştir. Ancak rivayetlerde de görüldüğü üzere Hz. Ali'nin tavrı farklı olmuştur. Bu rivayetlerdeki zikredilen tavırlarına gelince; Ümmü Külsûm'ün çocuk olduğunu belirtip reddetme eğiliminde olduğu, çocuklarını kardeşi Ca'fer b. Ebî Tâlib'in çocukları için düşündüğü, amcası Hz. Abbas, kardeşi Akîl b. Ebî Tâlib ve oğulları Hasan ve Hüseyin'le Ömer'in talebini istişare ettiği ve onların olumsuz kanaatlerini hoş karşılamadığı, onaylamaları neticesinde de kızını halifeye verdiğini görmekteyiz.

Mahiyeti birbirinden farklı olmayan buradaki rivayetleri bir arada düşündüğümüzde şunları ifade edebiliriz: Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in (sas) soyuyla akrabalık kurma düşüncesiyle Hz. Ali'den kızı Ümmü Külsûm'ü istemeye karar vermiştir. Bu sebeple önce Hz. Ali'nin amcası Hz. Abbas'a sonra Hz. Ali'ye meseleyi açmıştır. Hz. Ali ise kendisine sunulan gerekçe bağlamında farklı zaman ve mekânlarda farklı kişilerle yani amcası, kardeşi ve çocuklarıyla istişaresini yapmış ve sonuçta da kızı Ümmü Külsûm'ü Hz. Ömer'e göndermiştir. Halifenin uygun görmesi halinde de nikâhlayacağını belirtmiştir. Zaten bu arzu içerisinde olan Halife de kendisine gönderilen Ümmü Külsûm'ü eş olarak beğenmiş ve kapalı bir ifade ile durumdan babasını haberdar etmesini istemiştir. Hz. Ali de durumu onaylamıştır. Rivayetlere göre; bu icap ve kabul üzerine Halife Hz. Ömer, henüz ergenlik çağına ulaşmamış Ümmü Külsûm için 40.000 (dirhem) mehir vermiştir (İbn İshâk, 2013: s. 340-344; İbn Abdilberr, 2002: 2/135; İbn Asâkir, 1415: 8/116, 486; İbnü'l-Esîr, 1987: 3/59-60; İbn Kesîr, t.y.: 7/132-136; Zehebî, 1996: 5/383-386). Hicri 17. yılın Zilkade ayında da zifafa girmişlerdir (Müberred, 2000: 3/889; İbn Hibbân, 2017: s. 380; İbn Kesîr, t.y.: 7/132-136; İbnü'l-Verdî, 1996: 1/140; İbn Hacer, 1412: 8/294). Hicri 17 yılını evlilik yılı olarak kabul ettiğimizde Ümmü Külsûm en iyi ihtimal ile -627 yılını doğum tarihi olarak kabul ettiğimizde- 11 yaşında idi.⁴ Ümmü Külsûm, bu evlilikten Halife Ömer için iki çocuk dünyaya getirmiştir ki, biri Rukıyye adında bir kız diğeri ise Zeyd adında bir erkek çocuktur (Müberred, 2000: 3/889; İbnü'l-Esîr, 1987: 3/59-60; İbn Kesîr, t.y.: 7/229-231). Hz. Ömer öldürülene kadar birlikte yaşamıştır (İbn Sa'd, t.y.: 8/338-339; Müberred, 2000, 3/889). Halife böylece Hz. Peygamber'in (sas): "Kıyamet gününde bütün sebep ve nesepler kesilir. Yalnız benim sebep ve nesebim kesilmez." Sözüne olan inancıyla hareketinin sonucu almış, Hz. Peygamber'in (sas) damadı olarak onunla nesep bağı kurmuş olduğu hal üzere vefat etmiştir. Elbette ki buradaki nesep fazileti, iman etmiş olma şartıyla birlikte düşünülmelidir. Aksi takdirde imansız bir akrabalık bağının bir fayda vermeyeceği hususu, Hz. Nuh'un oğluyla, Hz. Lut'un eşiyile olan münasebetlerine değinen Kur'an ayetleriyle sabittir.

³ Halifeler arası akrabalık ve dostluk münasebetlerine dair bkz. (Savaş, 2005, s. 121 – 133).

⁴ Arap kültüründeki evlilik yaşlarıyla ilgili tartışmalar için bakılmasını tavsiye edeceğimiz konuyla ilgili çalışmalar: Azimli, 2003, s.28-37; Yıldırım, 2004, s. 237 – 245; Erkocaaslan, 2017: 1234-1247; El-khalef, 2018, s. 59-79).

Halife Hz. Ömer, Hz. Peygamber (sas) ile arkadaşlık yapmış, Hz. Peygamber'e (sas) kızını vererek akrabalık kurmuş ve nihayetinde onun nesebiyle nesebine birleştirme eğilimiyle bu evliliğin gerçekleşmesini istemiştir. Dolayısıyla normal şartlar altında muhalefet etmesi beklenen Hz. Ali, Hz. Ömer'in bu hassasiyetini dikkate aldığı için gerek kardeşi gerek çocuklarının tavırlarına rağmen bu evliliği onaylamış birisidir. Bu evlilik bize Ömer ile Ali'nin arasında iddia edildiği üzere hiçbir ihtilafın olmadığını bilakis Allah ve Resülünün rızasını arama çerçevesinde her daim birlikte olduklarının bariz bir göstergesidir (Güneş, 2005: 315-318). Bazı Şîa müelliflerinin iddia ettiği üzere böyle bir evlilik gerçekleşmemiştir, gerçekleşmiş olsa da bu Halife Ömer'in zor kullanarak İmam Ali'yi bu evliliğe onaya zorlamıştır gibi yaklaşımlarının hakikatte bir değeri bulunmamaktadır. Evlilik hususunu inkâr eden bazı şîilere rağmen olayın doğruluğunu onaylayan Şerif el-Murteza gibi Şîa müellifleri de mevcuttur. (Aras, 2022: 18-20).

Yaş farkından dolayı bu evliliğe yönelik eleştirilerin olması mümkündür. Rivayetlerin sıhhati problemi bir kenara mesele, niyet merkeze alınarak siyasi, sosyal ve kültürel şartlar bağlamında dinin mubah sınırları çerçevesinde görülmelidir kanaatindeyiz. Kaldı ki Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in (sas) ilgili hadisine olan inançla dünya ahiret akrabalık bağı kurmak için evlilik yolunu araç olarak denediği, talebin hadise istinaden olduğu inancına sahip olan Hz. Ali'nin de niyete istinaden aile bireylerinin –inanç eksenli olmayan- muhalefetine rağmen bu evliliğe evet dediği rivayetlerden anlaşılmaktadır. Müslümanların önde gelenlerinden olup bizzat Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişen seçkin sahâbenin de helal, haram ve mubah sınırlarını bizden daha iyi bileceği açıktır. Dolayısıyla bu evliliğin mubah sınırlar kapsamında değerlendirilerek gerçekleştiğini, şayet dinen bir sakınca olsaydı her iki sahâbinin de bu evlilikle ilgili adının geçmeyeceğini, yine rivayetlerde olduğu üzere önde gelen sahâbenin de bu evliliği tebrik etmek yerine muhalefet edeceğini belirtebiliriz. Gerek Sünnî gerek Şîi kaynaklarında yaş farkı ile ilgili bir tartışmanın açılmış olmaması meselenin farklı kültürlerde karşılıklarının olduğunu göstermektedir.

Hz. Ömer'in Eşi Ümmü Külsûm'e Karşı Tutumu

Hz. Ömer'in eşi Ümmü Külsûm'e karşı tavrını ele aldığımızda genel manada şunu belirtebiliriz. Hz. Ömer, Ümmü Külsûm'ü isterken: “Sen onu benimle evlendir. Allah'a yemin ederim ki yeryüzünde benim kadar Ümmü Külsûm'ün değerini bilecek kimse yoktur” şeklinde bir ifade kullanmıştır ki, ona verdiği değeri rivayetlerden anlayabiliyoruz. Zira sert ve katılığı ile bilinen Hz. Ömer'in ona karşı son derece müşfik ve anlayışla davranmış olduğu rivayetlerden anlaşılmaktadır.

Bu hususta İbnü'l-Esîr'in kaydettiği bir rivayete göre, “bir ara Bizans imparatoru, Müslümanlar üzerine seferden vazgeçip Hz. Ömer'e mektup göndererek ona yakınlık arz etmiş ve mektuplaşma bir süre devam etmiştir. Bu mektuplaşmalar sırasında Hz. Ömer'in hanımı ve Hz. Ali'nin kızı olan Ümmü Külsûm, Bizans imparatorunun hanımına kadınların hoşuna gidebilecek bir çeşit parfüm göndermişti. Bu gönderilen hediye Bizans imparatoriçesine varmış ve o da bu hediyeye karşılık Hz. Ömer'in hanımına bir gerdanlık hediye etmiştir. Bizans'tan geri dönen posta görevlileri Hz. Ömer'in yanına varmış o da ellerinde bulunan her şeyi onlardan almış ve Müslümanları toplu namaza davet etmişti. Müslümanlar mescide toplandıklarında Hz. Ömer onlara durumu haber vermiş ve bu gelen gerdanlığı ne yapması gerektiğini sormuştu. Bazıları bu gerdanlığın kraliçeye ait olduğunu ve bunu da Ümmü Külsûm'e hediye edebileceğini söyledi. Bir kısmı da: “Biz sevap kazanmak için hediyeleşirdik” dediler. Hz. Ömer buna karşılık: “Ancak şunu bilin ki, Bizans'a giden elçi Müslümanların elçisidir ve oraya giden posta da Müslümanların postasıdır. Böyle bir hediyeyi almak da Müslümanların hakkıdır” dedikten sonra bu gerdanlığı Beytülmâl'a iade etmiş, Ümmü Külsûm'e de göndermiş olduğu hediye karşılığında bir bedel ödemişti” (İbnü'l-Esîr, 1987: 3/101-104). Taberî'de de benzer rivayet geçmektedir (Taberî, 1407: 2/601). Bu rivayette, Hz. Ömer'in Müslümanların malına karşı gösterdiği hassasiyeti görmekle birlikte, eşi Ümmü Külsûm adına gönderilen ve Beytülmâl'a dâhil edilen hediyeye karşılık bedelini eşine ödeyerek onun gönlünü alma gayretini de müşahede etmekteyiz.

Ömer b. el-Hattâb'ın hizmetçisi Sa'd el-Cerrî'ye isnadla nakledilen bir rivayette: “Halife Ömer, Ali b. Ebî Tâlib'in kızı Ümmü Külsûm'ü çağırdı ve onu ağlarken buldu. Eşine “Seni ağlatan nedir?” dedi. O da: “Ey Müminlerin emiri, şu Yahudi Kâ'b el-Ahbâr, senin cehennem kapılarından birinin kapısında olduğunu söylüyor.” dedi. Halife Ömer: “Rabbimin beni mutlu yaratmasını umarım” dedi. Sonra Kâ'b el-Ahbâr'a haber gönderip onu davet etti. Kâ'b yanına geldiğinde şöyle dedi: “Ey Müminlerin Emiri, beni açıklama hususunda acele ettirme. Biz seni Allah'ın kitabında cehennem kapılarından birinde insanların oraya düşmesine engel olurken buluyoruz...” dedi (İbn Sa'd, t.y.: 3/332; İbn Muhsin 2002: 2/1129). Bu rivayeti doğru kabul ettiğimizde Ümmü Külsûm'ün eşi Halife Ömer'e olan muhabbetini dolayısıyla onun cehennemle ilişkilendirilmesini kabullenemeyen tutumu dolayısıyla korku ve üzüntüsünü görmekteyiz. Bazı Şîa müelliflerinin iddia ettiği gibi gasp edilen bir namus/iffet söz konusu olsaydı, o bu habere ağlamaz bilakis sevinirdi.

Taberî'nin kaydına göre, "bir gün Halife Ömer eşi Ümmü Külsûm bnt. Ali'den yiyecek istedi. Ümmü Külsûm de biraz arpa ekmeği, biraz zeytinyağı ve biraz da iri tuz getirmişti. Hz. Ömer: "bir şey pişirmedin mi" diye sorunca Ümmü Külsûm: "Nasıl pişireyim ki giyeceğim yoktur" dedi. Çünkü Ümmü Külsûm'ün giysilerinin tümü eskimişti. Hz. Ömer latife ederek "Sen giyeceği neylersin. Sana bunlar yetişmez mi ki sen Ali bin Ebî Tâlib'in kızı ve Ömer bin Hattâb'ın helalisin" dedi. Bu konuşmadan sonra Komutan Sâriye'den gelen elçi Halife Ömer'in evine geldi. Halife Ömer onun kim olduğunu bilmeden sofraya buyur etti ve: "Bismillah. Eğer Ümmü Külsûm bizden hoşnut olsaydı bizim yemeğimiz bundan daha farklı olurdu" dedi. Arpa ekmeğini yediler. Gelen kişi Halife Hz. Ömer'in kendisini tanımadığını anlayınca, "Ey Mü'minlerin emiri! Ben, Komutan Sâriye'den geliyorum. Onun elçisiyim. Sana zafer haberini ve ganimetin beşte birini getirdim" dedi. Hz. Ömer de: "Allah'a hamd olsun, diyerek yüzünü ona doğru döndürdü ve haber sordu" (Taberî, 1407: 2/558-559). Bu rivayette geçen yemek pişirmekle kıyafetin normalde doğrudan bir bağlantısı olmadığı açık ancak Ümmü Külsûm'ün, umduğu şekilde dünya nimetlerinden faydalandırmaması sebebiyle kocası Halife Ömer'e sitemkâr bir tavırla naz yaptığı anlaşılmaktadır.

Öte taraftan aynı konu bazı kaynaklarda biraz farklı içerik ile zikredilmiştir. Farklılığa gelince, bu rivayetlerde Halife Ömer, misafiriyle birlikte yemek yerken hanımı Ümmü Külsûm'ü de çağırıp birlikte yemek yemeyi teklif etmiş, ancak hanımı Ümmü Külsûm: "Benim erkeklerin olduğu yere girmemi istiyorsan bana bu üstümdekinden başka bir elbise alman gerek!" diyerek misafirin yanına çıkmaya uygun elbisesi olmadığından şikâyet ederek yemek davetini reddetmiştir (İbn Asâkir, 1415: 20/27; Zehebî, 1996: 5/351-353; İbn Kesîr, t.y.: 7/216-219). Bu rivayetlerin Taberî'deki rivayetten farklılığını, râvi nakillerine bağlı olarak zaman içerisinde oluşan aktarım hatası olarak değerlendirmek gerekir. Zira Halife Ömer'in genel yaşamına dair rivayetler, buradaki tavrına onay verecek mahiyet arz etmediği gibi yine genel inanç ve ahlaki yaşamlarına dair aktarımlar göz önüne alınarak gerek Halife Ömer'in gerek Ümmü Külsûm'ün bu durumu kabullenecek bir yapıda olmadığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla zikri geçen kaynaklarda verilen rivayet farklılıklarının, aktarım hatalarına maruz kaldığı söylenebilir.

Halife Ömer, Mü'minlerin Emiri sıfatıyla halkının sorunlarını tespit ve çözümleri için yaptığı gece gezilerinden birinde ilgilenilmesi gereken bir olayla karşılaşmış ve eve dönüp eşi Ümmü Külsûm'ü yanına alarak bu kimselerin sorununa yardımcı olmaya çalışmıştır. Onların bu tutumuna Eslem'den gelen şöyle bir rivayet örnek teşkil etmektedir. Eslem şöyle demiştir: "Bir gece Ömer'le birlikte Medine dışına çıktım. Bir çadırdaki ışık gördük. Oraya yöneldik. Çadıra vardığımızda bir kadının doğum sancısı çekmekte olduğunu ve ağladığını gördük. Hz. Ömer, kadına durumunu sordu. Kadın da: "Ben bir Arap kadınıyım. Yanımda herhangi bir şey yok" deyince Hz. Ömer ağlamaya başladı ve koşarak evine döndü. Karısı Ümmü Külsûm'e: "Allah'ın sana gönderdiği bir ecir var mıdır?" diye sordu ve gördüğü kadının durumunu anlattı. Karısı da evet, deyince Hz. Ömer, sırtına un ve yağ yükledi. Ümmü Külsûm de doğum için gerekli malzemeyi omuzlayıp ikisi birlikte çadıra geldiler. Ümmü Külsûm, içeri girdi. Hz. Ömer de kadının kocasının yanında oturup konuşmaya, sohbet etmeye başladı. Ancak kadının kocası Hz. Ömer'i tanııyordu. Nihayet çadırdaki kadın bir erkek çocuk doğurdu. Hz. Ömer'in karısı Ümmü Külsûm: "Ey Mü'minlerin Emiri, arkadaşına bir erkek çocuğunun doğduğunu müjdele" dedi. Adam, Ümmü Külsûm'ün sesini duyunca utandı ve tanımamış olduğundan dolayı Hz. Ömer'den özür dilemeye başladı. Hz. Ömer de: "Zararı yok" dedi. Onlara nafaka bağladı ve ihtiyaçlarını giderdi. Sonra da evine döndü" (Müberred, 2000: 1/392, 398; İbn Kesîr, t.y.: 7/220-229).

Ümmü Külsûm bnt. Ali'nin Hz. Ömer'den Olan Çocukları

Halife Ömer'in Ümmü Külsûm bnt. Ali ile evliliğinden biri kız diğeri erkek olmak üzere iki çocuk dünyaya gelmiştir. Çocuklarının adı Rukiyye ve Zeyd'dir (İbn Abdilberr, 2002: 2/135; Ebû Nuaym el-İsfahânî, 1998: 1/54; İbn Kesîr, t.y.: 7/220-229; Zehebî, 1985: 3/501). Zeyd bir kavgayı ayırmaya çalışırken kendisine çarpan bir taş nedeniyle ölmüş, Rukiyye ise İbrâhîm b. Nuaym b. Abdillâh en-Nahhâm ile evlenmiş ve bu evliliğinden bir kız çocuğu dünyaya getirmiştir (İbn Sa'd, t.y.: 3/265; İbn Hibbân, 2017: 318; Zehebî, 1996: 5/383-386; İbn Hacer, 1412: 1/178).

Halife Ömer'den Sonra Ümmü Külsûm bnt. Ali'nin Yaptığı Evlilikler

Rivayetlere göre Hz. Ömer'in şehadeti sonrası Hz. Ali kızı Ümmü Külsûm'ü evine götürmüştür. Bir süre sonra da yeğeni Avn b. Ca'fer ile evlendirmiştir. İbn İshâk'ın kaydına göre, Hz. Ömer sonrası Ümmü Külsûm'ün evlilikleri şöyle olmuştur. "Ümmü Külsûm bnt. Ali, Hz. Ömer'in şehadeti sonrası dul kalınca, erkek kardeşleri Hasan ve Hüseyin yanına gelerek ona, "... Allah'a yemin olsun ki, sen Ali'ye imkân verirsen, o seni yetimlerinden biriyle evlendirir. Eğer büyük bir mal elde etmek istersen, onu da elde edebilirsin." dediler. Daha onlar kalkıp gitmeden Ali asâsına dayanarak geldi, yanlarına oturdu. Allah'a hamd ve sena ettikten sonra, Resûlullah (sas) nezdindeki derecelerini zikrederek, "Ey Fâtıma oğulları! Resûlullah'a yakınlığınız ve şerefinizden dolayı derecenizin ne olduğunu, diğer çocuklarıma sizi nasıl tercih ettiğimi bilirsiniz." dedi. Onlar da "Doğru söyledin. Allah sana merhamet etsin ve seni hayırla mükâfatlandırsın." dediler. Ali, "Ey kızcağızım! Allah (Azze ve Celle) senin işini

eline verdi. Ben ise, o yetkiyi bana vermeni istiyorum.” deyince Ümmü Külsûm: “Evet, Allah’a yemin olsun ki, sen bilirsin. Ben kadınların istediğini isteyen bir kadımsın. Kadınların dünyalık olarak aldığımsın ben de almak isterim. Kendi işimi takip etmeyi ben de arzu ederim” karşılığını verdi. Bunun üzerine Ali: “Allah’a yemin olsun ki, kızcağmsızms! Bu, sadece senin görüşün değil, bu iki kardeşinin de görüşüdür.” dedi. Sonra ayağa kalkarak, “Allah’a yemin olsun ki ya dediğimi yaparsmsn ya da ben bu ikisiyle de konuşmam” diye ekledi. Hasan ve Hüseyin elbisesinden tutarak “Otur babacığms! Allah’a yemin olsun ki, senin bize küsmene hiçbir şekilde sabredemeyiz.” dediler. Ümmü Külsûm’e de “Evlendirme yetkisini ona ver.” teklifinde bulundular. O da “Öyle olsun, verdim.” dedi. Sonra Ali, “Seni Avn b. Ca’fer’le evlendirdim. Şüphesiz o, genç bir adamdır” deyip evine döndü. Avn, Ali’ye 4.000 dirhem gönderdi. Ali de Ümmü Külsûm’ü kardeşinin oğlu Avn’a gönderdi; böylece Ümmü Külsûm ile Avn evlenmiş oldular” (İbn İshâk, 2013: s. 340-344). Zikri geçen rivayet, muhtasar olarak farklı eserlerde de zikredilmiştir (İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-gâbe, t.y.: 1/1460; İbn Hacer, 1412: 8/294; Kaya, 2013: s. 52-53). Böylece Hz. Ali arzu ettiğms üzere kızı Ümmü Külsûm’ü yeğeni Avn b. Ca’fer ile evlendirmiştir. Bu evlilik ilişkisine dair İbn İshâk şöyle bir bilgi daha kaydetmiştir: Hz. Hasan dedi ki “Allah’a yemin olsun ki, dünya yaratılalı beri Ümmü Külsûm’ün Avn’a olan aşkı gibi bir aşk duymadım”. Ancak çok geçmeden Avn öldü. Ali, Ümmü Külsûm’ün evine gelerek, “Ey kızım! Evlendirme yetkini bana ver!” diye talepte bulundu. O da “Verdim.” dedi. Bu sefer Ali onu, Muhammed b. Ca’fer’le evlendirdi. Muhammed ona mehir olarak 4.000 dirhem gönderdi. Sonra da Ali, Ümmü Külsûm’ü Habeşistan’da dünyaya gelen yeğeni sahâbî Muhammed b. Ca’fer’in yanına gönderdi. Muhammed b. Ca’fer, Ümmü Külsûm’dan çocuğms olmadan öldü” (İbn İshâk, 2013: s. 340-344; Uluşık, Hz. Ali, 2020: s.20). İbn İshâk’ın aksine bu evlilikten bir çocuğms olduğunu kaydedenler de mevcuttur (İbn Sa’d, t.y.: 8/463; Zehebî, 1996: 5/56-58).

Muhammed b. Ca’fer de genç yaşta vefat edince, Ümmü Külsûm onun kardeşi Abdullah b. Ca’fer ile evlenmiştir (İbn Sa’d, t.y.: 8/463; Zehebî, 1996: 5/56-58), Müberred (ö. 286/900), İbn Kuteybe’ye isnadla Ümmü Külsûm’ün Hz. Ömer’in vefatı sonrası Muhammed b. Ca’fer b. Ebî Tâlible evlendiğini kaydetmiştir (Müberred, 2000: 3/889). Mus’ab b. Zübeyr (ö. 72/691) eserinde, Ümmü Külsûm’ün Hz. Ömer’dan sonra önce Muhammed b. Ca’fer ile daha sonra kardeşi Avn ile sonra da Abdullah b. Ca’fer ile evlendiğini kaydetmiştir (Zübeyrî, 1953: s. 25; Ali b. Nâyif, t.y.: 1: 25). Zehebî, bu üç kardeş ile evliliğinden hiçbir çocuk dünyaya gelmediğini kaydetmiş, ancak aynı eserinde Zühri’ye isnadla Muhammed b. Ca’fer’dan Besne adında bir kız doğurduğunu da kaydetmiştir (Zehebî, 1985: 3/502). Beyhakî, çocuğms Mekke’den Medine’ye tahirevanla getirildiğini ve Medine’de vefat ettiğini kaydetmiştir (Beyhakî, 2017: 5/614-615). Abdullah b. Ca’fer daha önce Ümmü Külsûm’ün kız kardeşi Zeyneb ile evliydi.⁵ Zeyneb vefat edince Ümmü Külsûm bu kez Abdullah ile evlenmiş ve onun nikâhı altındayken vefat etmiştir (İbn Sa’d, t.y.: 8/463; Zehebî, 1996: 6/38-63; Ziriklî, 2002: 6/69). Ümmü Külsûm Ca’fer b. Ebi Tâlib’in üç oğms ile evlenmiştir. Önceki evliliklerindeki kardeşlerin vefatı sonrası Abdullah ile evlenince Ümmü Külsûm: “Esmâ bnt. Umeys’ten utanıyorum çünkü iki oğms benimle evli iken öldü ve bu üçüncüsü için korkuyorum” demiştir. Abdullah ile birlikte iken ölmüş ve ondan çocuk doğurmamıştır (İbn Sa’d, t.y.: 8/463; İbn Hacer, 1412: 8/294; Martı, 2012: 42/323-324). Öte taraftan el-Ensârî (ö. 645/1247), eserinde, Avn b. Ca’fer’in Tüster’de öldürüldüğmsnü, aynı şekilde Ümmü Külsûm bnt. Alî ile evli olan Muhammed b. Ca’fer’in de Tüster’de şehit edildiğini, Hicri 80 yılında Medine’de vefat eden Abdullah b. Ca’fer’in de Ümmü Külsûm bnt. Alî ile evlenmiş olduğundan bahsetmektedir (el-Ensârî, 1983: 2/41-42). İbnü’l-Esîr de bazılarına göre kaydı düşerek Muhammed b. Ca’fer’in Tüster de şehit olduğunu kaydetmiştir (İbnü’l-Esîr, 1987: 2/499-503). Ziriklî, Muhammed b. Ca’fer’in Hz. Ömer’in vefatı sonrası Ümmü Külsûm ile evlendiğini ve Hicri 37/657 yılında Sıffın’da Hz. Ali’nin tarafında savaşırken şehit edildiğini kaydetmiştir (Ziriklî, 2002: 6/69). Eğer Avn ve kardeşi Muhammed b. Ca’fer Tüster’in fethinde şehit olduysalar Ümmü Külsûm ile evlilikleri mümkün değildir. Zira Tüster’in fethi Hicri 17 (19 ve 20 yılı da zikredilmektedir) yılında Hz. Ömer döneminde gerçekleşmiş (İbnü’l-Esîr, 1987:2/498-499), Hz. Ömer ise Hicri 17 yılında Ümmü Külsûm ile evlenmiş ve vefatına (ö. 23/644) kadar da onunla birlikte kalmıştır. Dolayısıyla birçok kaynakta geçen Ca’fer’in çocuklarıyla evliliğms hususu Tüster’in fethi esnasındaki ölüm bilgisini nakzetmektedir. Muhammed b. Ca’fer ile ilgili Sıffın bilgisi mevcut ancak Avn ile ilgili bir bilgi mevcut değildir.

O halde şunu diyebiliriz. Avn, Ömer sonrası Ümmü Külsûm ile evliyken bir sebeple bulunduğu Tüster’de ölmüş olabilir. Ancak bu hususa dair kısa da olsa bir bilgi bulunamamıştır.

⁵ Zeyneb bnt. Ali: Yaygın kabule göre Şâban 5 (Ocak 627) tarihinde Medine’de doğmuş ve 62/682 yılında vefat etmiştir. Hz. Ali ile Fâtma’nın en büyük kızları olduğms belirtilse de diğer kardeşi Ümmü Külsûm ile ikiz olmadıklarına göre aynı yıl dünyaya geldiklerini kabul etmek zor bir durumdur. Öte yandan zayıf bilgi olarak addedilse de Hz. Peygamber’in kızı Zeyneb’in hicretin 8. (629) yılında vefatı sonrası dünyaya geldiğms ve isminin ise Allah Resulü (sas) tarafından verildiğms dikkate alındığında, doğumunun 8/629 yılında olduğms daha makul gözükmektedir. Kerbelâ olayına dahilyle ismi anılsa da (Özkan, 2013: 44/356-357) 661? yılında vefat ettiğms ileri sürülen kardeşi Ümmü Külsûm’ün, onun vefatı sonrası kocası Abdullah ile evlendiğms zikredildiğms (İbn Sa’d, t.y.: 8/463; Zehebî, 1996: 6/38-63; Ziriklî, 2002: 6/69) için bu durumu doğru kabul etmemiz makul gözükmemektedir. Belki üvey kardeşi küçük Zeyneb, Kerbelâ olayına dâhil olmuştur da Büyük Zeyneb zannedilerek eserlere o yansımıştır. Doğum tarihinde olduğms gibi Zeyneb’in vefat tarihi ve yeri konusunda da ihtilâf vardır. 14 Receb 62 (29 Mart 682) tarihinde veya 65 (684) yılında Kahire’de, Dimaşk’ta yahut Medine’de vefat ettiğmsine dair rivayetler mevcuttur. Bu tarih ve mekânların dışında da ölüm tarihi ve yeri olası tartışmalı hususlar arasındadır (Özkan, 2013: 44/356-357).

İbn Asakîr (ö. 571/1176) ise yukarıdaki bilgilerin aksine, Abdullah b. Ca'fer'in Ümmü Külsûm bnt. Ali'den Zeyneb adında bir kızı olduğunu, Muâviye'nin ise bu kızı oğlu Yezîd için Mervân b. Hakem aracılığıyla istediğini ancak dayıları Hasan ve Hüseyin'in onaylamaması neticesinde bu evliliğin gerçekleşmediğini, belirttiği bir rivayeti eserinde kaydetmiştir (İbn Asâkir, 1415: 57/245).

Bir rivayete göre Saîd b. Âs, Hz. Ömer'in vefatı sonrası dul kalan zevcesi Ümmü Külsûm ile evlenmek istemiş, o da kardeşleri Hasan ve Hüseyin ile istişare etmiş Hüseyin kabul etmemiş ancak Hasan ona muvafakat etmişti (İbn Sa'd, t.y.: 7/422; İbn Asâkir, 1415: 21/130; Zehebî, 1985: 3/446; İbn Kesîr, t.y.: 8/146-153; Martı, 2012: 42/323-324). Ümmü Külsûm de oğlu Zeyd'den evliliğinde vekâlet etmesini istemiş ancak Saîd, 100.000 veya 200.000 dinar veya dirhem mehir vermiş olmasına rağmen: "Annem Fâtîma'yı evden çıkarmak istemiyorum" diyerek kendisi bu evlilikten vazgeçmiş, gönderdiği başlığı da Ümmü Külsûm'e bırakmıştır (İbn Asâkir, 1415: 21/131; İbn Kesîr, t.y.: 8/146-153; Ali b. Nâyif, t.y.: 1/107).

Ümmü Külsûm bnt. Ali'nin evliliklerine dair diğer rivayetleri dikkate aldığımızda; Saîd b. Âs'ın evlilik talebiyle ilgili rivayetlerin gerçeği yansıtmadığı kanaati oluşmaktadır. Zira Halife Ömer vefat ettiğinde Hz. Ali hayatta olduğu için bu talebin ona arz edilmiş olması gerekir. Ayrıca ilgili rivayette geçtiği üzere, Zeyd'in, annesinin nikâhına vekâlet edebilmesi için ergenlik çağına olması gerekir, oysa Ömer vefat ettiğinde Zeyd en iyi ihtimalle 4-5 yaşlarında olabilirdi. Hz. Ali'nin kızı Ümmü Külsûm'ü, Ömer'den sonra Avn b. Ca'fer ile onun vefatı sonrası -muhtemelen Sıffîn'da şehit düşen- Muhammed b. Ca'fer'le onun da vefatından sonra Abdullah b. Ca'fer ile evlendirdiği bilgisini de dikkate alırsak Ca'fer'in oğullarının evlilikleri arasında da bu talebin olması muhal gözükmemektedir. Zira Ali Nayif'in kaydına göre, Hz. Ali'nin şehadeti sırasında Ümmü Külsûm Abdullah b. Ca'fer'in nikâhı altındaydı (Ali b. Nâyif, t.y.: 2/198). Onun nikâhı altındayken vefat etmiştir. Ya da burada kastedilen Ümmü Külsûm, Hz. Fâtîma'dan olma Ümmü Külsûm değil, Hz. Ali'nin -annesini ümmü veled olan- kızı küçük Ümmü Külsûm'dür (Zübeyrî, 1953: s. 44; el-Ensârî, 1983: 2/218) denilebilir. Muhtemelen Saîd b. Âs, Hz. Ali'nin vefatından sonra Küçük Ümmü Külsûm bnt. Ali'yi kardeşleri Hasan ve Hüseyin'den kendisine eş olarak istedi de -bazı yerlerde olduğu üzere- sonraları isimler karıştırılarak ilgili rivayete dâhil edildi.

Ümmü Külsûm bnt. Ali'nin Hz. Ali'ye Biatı Hususunda Evlatlığı Konumundaki İbn Ömer'e Kefillığı

Ümmü Külsûm bnt. Ali'nin, evlatlığı mesabesinde olan İbn Ömer'in Hz. Ali'nin halifeliğine tavrıyla ilgili olmak üzere aşağıda zikredilecek rivayet bağlamında siyasi olaylara dâhil olduğunu müşahade edebiliyoruz.

Kaynaklarda Abdullah b. Ömer'in Hz. Ali'ye biatı hususuna dair şu rivayet geçmektedir. "İbn Ömer Medine'ye gelince Ümmü Külsûm'un yanına vardı ve ona şöyle dedi: "Anneciğim! Sen benim için kefil olmuştun. Ama şimdi ben umre için yola çıkmaya niyetliyim. Tüm insanlar ortak karar verinceye kadar babana biat etmeyeceğim. Bununla birlikte babanı kızdıracak hiçbir işe kalkışmayacağıma dair de sana söz veriyorum. Şimdi dilersen bana müsaade et! Dilersen de beni babana gönder". Ümmü Külsûm: "Hayır gerek yok! Umreye git! Allah yardımcın olsun! Seni Allah kollayıp gözetsin" dedi. İbn Ömer umre yapmak için yola çıktı. Sabah olunca halk Ali'nin yanına geldi ve "Dün akşam neler oldu bir bilsen? Dün olanlar Talha, Zübeyr ve Muâviye'nin hâlimden daha tehlikeli!" dediler. Ali: "Ne oldu ki?" dedi. "Abdullah b. Ömer Şam'a gitti" dediler. Ali çarşıya geldi ve İbn Ömer'i takip edip yakalayacak bir müfreze hazırlamaya koyuldu. Ümmü Külsûm bunu duyunca bineğine binip babasının yanına geldi ve: "Baba! İşin iç yüzü, sana anlatıldığı gibi değil!" dedi. Sonrada kendisi ile İbn Ömer arasında geçen konuşmayı anlattı ve babasına: "Abdullah b. Ömer iyi biridir. Sana karşı çıkacak hiçbir davranış sergilemeyeceğine dair ben kefilim" dedi. Ali'nin içi ferahladı. Onlar henüz çarşıdan ayrılmamışken umreden dönmüş olan bazı kişiler, yolda İbn Ömer'i ve yanındaki bir başka kişiyi ihramlarına bürünmüş ve merkeplerine binmiş olarak gördüklerini ifade ettiler" (Seyf b. Ömer, 1391: 1/109; Taberî, 1407: 3/5; İbn Hibbân, 2017: s. 426-427). Ahmed Cevdet Paşa ise olayı şöyle zikretmiştir: "Sabahleyin bazıları Hz. Ali'ye gelip, "Bu gece Âişe, Talha ve Zübeyr olayından daha kötü bir olay olmuş, yani Hz. Ömer'in oğlu Abdullah Şam'a gitmiş!" diye ortalığa telâş verdiler. Fakat Hz. Ali'nin kızı ve Hz. Ömer'in hanımı Ümmü Külsûm babasının yanına vardı ve Abdullah b. Ömer'in Halife Ali'ye itaatten ayrılmadığını, ancak Beytullah'ı ziyaret için Mekke'ye gitmiş olduğunu haber verdi" (Ahmed Cevdet Paşa, t.y.: 1-2/399). Yukarıdaki rivayetin aksine Ahmed Cevdet Paşa'nın kaydında Abdullah b. Ömer'in Halife Ali'ye biat ettiği anlaşılmaktadır.

Hz. Ali'nin Şehadeti Esnasında Kızı Ümmü Külsûm'un Tepkisi

Rivayetlere göre Hz. Ali'nin hilafeti döneminde Kûfe'de olduğu anlaşılan Ümmü Külsûm bnt. Alî, babasının yaralanıp şehit edildiği zaman onun yakınında bulunmaktaydı. Hz. Ali'nin yaralanması ve bu durumdan haberdar olan Ümmü Külsûm'un tepkisi kısaca şöyledir.

Zehebî'nin kaydına göre, Hz. Ali'nin müezzini Âmir b. Nebbâh şafak sökünce namaza kaldırmak için Halife Ali'nin yanına gitmiş, Halife Hz. Ali de kalkıp kapiya gelince Abdurrahman b. Mülcem ona kılıçla saldırmıştır

(Zehebî, 1996: 6/408-411). Sonraki sürece dair ayrıntıları zikreden İbnü'l-Esîr'in özetle kaydına göre; İbn Mülcem Hz. Ali'ye darbe indirip kaçacağı sırada Hz. Ali: "Bu adam kaçıp kurtulmasın, yakalayın." diye seslenince orada bulunup sesini işiten Müslümanlar hemen İbn Mülcem'i yakalamışlardı. Hz. Ali namazı kıldırılmamış, Ca'de b. Hubeyre'ye namazı kıldırmasını emretmişti (İbnü'l-Esîr, 1987: 3/397-403). Taberî, Hz. Ali'nin yaralandığı ve katilinin tutuklandığı haberini Ümmü Külsûm'ün ağlayarak Hz. Hasan'a ulaştırdığını kaydetmiştir (Taberî, 1407: 3/157). Zehebî'nin de eserinde geçen: "Benim bu sabah namazı vakti başıma gelenler nedir. Kocam Ömer sabah namazında öldürüldü. Babam Ali de sabah namazında öldürüldü" (Zehebî, 1996: 6/408-411) sözünü muhtemelen Ümmü Külsûm bu sırada söylemiş ve üzüntüsünü ifade etmişti. İbn Kesîr, Ümmü Külsûm'ün bu sözü babasının kısas ile ilgili açıklamasından sonra söylediğini kaydetmiştir (İbn Kesîr, t.y.: 8/23-28). Abdurrahmân b. Mülcem Ali'nin huzuruna getirilince, Ali'nin kızı Ümmü Külsûm -Abdullah b. Ca'fer'in nikâhı altındaydı- ona: "Ey Allah düşmanı! Sen Mü'minlerin Emîrini öldürdün (öldürmek istedin) ha!" deyince İbn Mülcem: "Sadece senin babanı öldürdüm" demiştir. Ümmü Külsûm: "Mü'minlerin Emîri'ne herhangi bir zarar veremediğine inanıyorum" dedi. İbn Mülcem: "O zaman neden ağlıyorsun? Vallahi tam bir aydır bu kılıca zehir sürüyorum. Eğer kılıç istediğimi yerine getirmezse Allah o kılıcın belasını versin" dedi (Ali b. Nâyif, t.y.: 2/198). Bu kez Hz. Ali'nin kızı Ümmü Külsûm İbn Mülcem'e: "Ey Allah'ın düşmanı! Allah babamı kurtarsın ve senin de cezanı versin." diye bağırınca İbn Mülcem: "Kimin için ağlayıp duruyorsun? Vallahi, bu kılıcımı bin dirheme satın aldım ve bin dirhem karşılığında onu zehirlettim. Eğer bu indirdiğim darbe bir şehir halkının tümüne indirilseydi onlardan birisini bile geride bırakmazdı" diye karşılık vermiştir (İbn Asâkir, 1415: 42/559; İbnü'l-Esîr, 1987: 3/397-403; İbn Kesîr, t.y.: 7/508-519). Taberî de: "...Eğer onunla dağa vursaydım, dağ onun açtığı yaraya dayanamazdı" ifadesi geçmektedir (Taberî, 1407: 4: 71). Bu konuşmalardan sonra Hz. Ali: "Şunu hapse atın! Güzel yemekler verin! Altına yumuşak döşekler serin! Eğer yaşarsam ya ona kısas uygulayacağım ya da bağışlayacağım. Eğer bu yaradan dolayı ölürsem onu da ardımdan yollayın. Çünkü âlemlerin Rabbi olan Allah'ın huzurunda ondan davacı olacağım" demiştir (İbn Sa'd, t.y.: 3/37; İbn Hibbân, 2017: s. 449-450).

Ümmü Külsûm bnt. Âli'nin Kerbelâ Olayına Dâhili Oluşu ve Şam'a Esir Olarak Götürüldüğü Hususu

Her ne kadar net bir bilgi olmasa da Ümmü Külsûm bnt. Ali'nin Kerbelâ olayına dâhil olduğu savaş esnasında yeğenine engel olduğu sonra Şam'a esir olarak götürüldüğü bazı eserlerde zikredilmiştir. Aşağıda zikri geçen bilgiler hakkında gerekli açıklamalar yapılacaktır.

Ümmü Külsûm bnt. Ali'nin, kardeşi Hüseyin öldürüldükten sonra kız kardeşi Zeyneb ve yeğeni Sükeyne bnt. Hüseyin ve Fâtıma bnt. Hüseyin ile Şam'a götürüldüğü ve Yezîd'in yanına girdiklerinde: "Ey Yezîd, Resûlullah'ın kızları esir mi?" diye sorduğu, Yezîd'in de "Hayır, onlar özgürdür, amcâkızlarınızın yanına/kuzenlerinizin yanına giriniz" dediği ve onların yanına girdiklerinde de aralarında bir yas tutanın olmadığı eserlere konu olmuştur. (Ziriklî, 2002: 5/130; Terâcimu Şuarâu'l-Mevsuati'ş-Şi'riyye, 2022: s. 524).

Başta Şîa kaynakları olmak üzere bazı eserlerde geçen bilgilere göre; Ümmü Külsûm bnt. Ali, Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Kerbelâ'da bulunmuş, kardeşi Hüseyin'in emriyle yeğeni Zeynelâbidîn b. Hüseyin'in savaşa dâhil olmasına engel olmuş; kardeşi, yeğenleri ve akrabalarının şehit edildiği Kerbelâ olayı sonrası Küfelilere ihanetlerinden dolayı ağır hakaretler içeren bir konuşma yapmıştır. Daha sonra da esir olarak götürüldüğü Şam'da Yezîd b. Muâviye'nin Zeynelâbidîn b. Hüseyin'i öldürme emrine karşı çıkmış ve izin vermemiştir (İbn Abdulaziz, 2006: s. 199-200; İslâmoğlu, 2010: 2/32; Eroğlu, 2010: 2/50). Genel kanaate göre burada ismi geçen Ümmü Külsûm, Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'dan olan ve Hz. Ömer'e eş olan kızıdır. Ancak Zübeyrî ve el-Ensârî eserlerinde, özellikle Kerbelâ olayına dâhil olan Ümmü Külsûm'ü Hz. Ali'nin annesi ümmü veled hanımından olan kızı olarak zikrederler (Zübeyrî, 1953: s. 44; el-Ensârî, 1983: 2/218). Bu bilgi, Hz. Fâtıma'dan olma Ümmü Külsûm hakkındaki -özellikle vefatıyla ilgili nakledilen- genel bilgilerle daha tutarlı gözükmektedir. Ancak annesi ümmü veled olan Ümmü Külsûm bnt. Ali'nin hayatına dair, araştırma esnasında incelenen ve çalışmaya esas olan kaynaklarda doğrudan onunla ilgili olmak üzere başkaca bir bilgiye rastlayamadığımızı da ifade etmeliyiz. Öte taraftan Ümmü Külsûm'ün kardeşi Zeyneb'in vefatı sonrası onun kocası Abdullah b. Ca'fer ile evlendiği (İbn Sa'd, t.y.: 8/463; İbn Hacer, 1412: 8/294; Martı, 2012: 42/323-324) bilgisini dikkate aldığımızda da Kerbelâ olayıyla ilişkilendirilen Zeyneb'in ana bir kız kardeşi olmadığını belirtmek durumundayız. Dolayısıyla birçok yerde olduğu üzere buradaki ihtilafli durum da tarihi olay ve şahsiyetlere dair nakledilen bilgilere -lehte aleyhte- mesafeli durulması gerektiğini işaret etmektedir kanaatindeyiz.

Ümmü Külsûm bnt. Ali'nin Vefatı

Kaynakların ittifakla nakline göre, Ümmü Külsûm, Hz. Ömer'den olan oğlu Zeyd'in ölümü üzerine acısına dayanamayarak aynı günde vefat etmiştir. Her ikisi de Medine-i Münnevvere de vefat etmiş ve birlikte el-Bakî'a defnedilmişlerdir (ed-Dımaşkî 1990: 2/260). Rivayet edildiğine göre Zeyd b. Ömer, geceleyin Adıyoğulları arasında çıkan bir kavgayı yatıştırmak ve tarafları barıştırmak için gayret ettiği sırada kendisine isabet eden bir

darbeyle başı parçalanmış ve orada vefat etmiştir. Onun kendi kabilesine mensup Hâlid b. Eslem tarafından yanlışlıkla öldürüldüğü zikredilmiştir. Bu durumu haber alan annesi Ümmü Külsûm de onun ölümüne üzülmüş ve kederinden baygın düşerek vefat etmiştir (İbn Abdilberr, 2002: 2/135; İbn Asâkir, 1415: 8/487; Abdüsselam b. Muhsin, 2002: 1: 244; Sallabî, 2004: s. 37). Zehebî'de geçen bir kayda göre ölüm vakası Muâviye'nin yönetiminin başlarında cereyan etmiştir (Zehebî, 1985: 3/502). Ümmü Külsûm'un vefatını h. 41/661? tarihi olarak kaydedenler de mevcuttur (İbn Hibbân, 2017: s. 426-427; Martı, 2012: 42/323-324). Safedî (ö. 764/1363) de geçen kayda göre, anne ve oğul her ikisi de Hicri 50 yılı civarında yani 672 yılında aynı günde vefat etmişlerdi (Safedî, 2000: 24/272). İbn Sa'd'da (ö. 230/845) da geçen ve Yûnus b. Ubeyd'den gelen rivayete göre; onların cenazeleri hazır olunca Hz. Hasan'a hangisinin namazının önce kılınması gerektiği sorulmuş, O da: "hayatta da ölümdede erkek kadından önce gelir" demiştir. Bu sebeple râvi Yûnus b. Ubeyd: "aralarındaki miras hususunda ihtilaf edenlerdenim" diye söylemiştir. Râvi, onların cenaze namazlarını Medine Emirinin kıldırıldığını ve arkasında kadın erkek birçok kişinin bulunduğunu da belirtmiştir (İbn Sa'd, 2019: s. 605-608; İbn Asâkir, 1415: 8/490). Onların cenaze namazını Abdullah b. Ömer'in kıldırıldığı, Hasan b. Ali'nin de onu takdim ederek arkasında namaz kıldığı da rivayetler arasındadır (İbn Sa'd, 2019: s. 605-608; Sallabî (b), 2008: s. 197-199; Abdüsselam b. Muhsin, 2002: 1/244). İbn Sa'd, konuyla ilgili rivayetleri zikrettikten sonra bu rivayetlerde önce Zeyd'in sonra annesi Ümmü Külsûm'un cenaze namazının kılındığını zikretmiştir (İbn Sa'd, 2019: s. 605-608).

İbn Sa'd başka bir rivayette; Abdullah b. Ömer'in, Hasan ve Hüseyin'in de arkasında olduğu halde kardeşi Zeyd b. Ömer üzerine dört tekbirle namaz kıldırıldığını kaydetmiştir (İbn Sa'd, t.y., 8/464). Onların cenaze namazlarını Saîd b. Âs'ın kıldırıldığı ve onun arkasında Resûlullah'ın ashabından 80 kişinin var olduğu hususu da rivayetler arasındadır (İbn Sa'd, t.y.: 8/464; İbn Asâkir, 1415: 8/490; İbn Hacer, 1412: 8/294). Zehebî'nin kaydına göre, İbni Ömer'in kölesi Nâfi'den gelen bir rivayette, Ümmü Külsûm bnt. Ali ve oğlu Zeyd'in cenaze namazları Medine Emiri Saîd b. Âs tarafından kıldırılmış (Zehebî, 1985: 3/502), Abdullah b. Ömer de onun emirliğinde o ikisi üzerine namaz kılmıştır (İbn Sa'd, 2019: s. 605-608; İbn Asâkir, 1415: 8/491). Farklı senetlerle İsmâil b. Ebî Hâlid'in naklettiği rivayetlere göre, Abdullah b. Ömer, kardeşi Zeyd ve annesi Ümmü Külsûm'un namazını dört tekbirle kıldırılmıştır (Zehebî, 1985: 3/502; İbn Hacer, 1412: 8/294; Martı, 2012: 42/323-324). Arkasında Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Muhammed b. el-Hanefiyye, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ca'fer'in de olduğu zikredilmiştir (İbn Sa'd, t.y.: 8/464). Ca'fer b. Muhammed'den gelen rivayete göre ise Hz. Hüseyin, Abdullah b. Ömer'e: Ali'nin Kızı Ümmü Külsûm'e dua et, o senin annendir. Ve Zeyd'e dua et o senin kardeşindir" demiştir (İbn Asâkir, 1415: 8/492-493). Martı, cenaze namazlarını kıldırmanın Saîd b. Âs olduğu söylense de İbn Ömer'le ilgili rivayetlerin daha meşhur olduğunu kaydetmiştir (Martı, 2012: 42/323-324) ki, bu bilginin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Üzerlerine kılınan cenaze namazından sonra her ikisi de aynı zamanda Medine-i Münnevver'e de Cennetü'l-bakî'a defnedilmişlerdir (İbn Abdilberr, 2002: 2/135; İbn Asâkir, 1415: 8/487; ed-Dımaşkî, 1990: 2/260; Abdüsselam b. Muhsin, 2002: 1/244; Sallabî, 2004: s. 37).

Ümmü Külsûm'un cenaze namazı hakkındaki bilgiler dikkate alındığında vefat tarihi ile ilgili bir takım problem ortaya çıkmaktadır. Bu problemler, cenaze namazını kıldırın veya katılanlar bağlamında daha ziyade belirginleşmektedir. Zira Ümmü Külsûm'un vefatını 41/661 tarihi olarak alırsak, Medine valisi Saîd'in onun cenaze namazını kıldırılmış olması mümkün olamaz. Zira Saîd (49/669) yılında Medine valisi olmuştur. Ümmü Külsûm'un 50/672 yılında vefat ettiği bilgisini incelediğimizde bu kez de (49/669) yılında vefat etmiş olan Hz. Hasan'ın bu cenazeye iştiraki mümkün değildir. Saîd'in Medine valisi olduğu yılda (49/669) Hz. Hasan vefat etmiştir. Her iki ismin bu cenazeye katıldığını kabul etmemiz halinde Hz. Hasan'ın Saîd b. Âs'ın Medine valiliğinin hemen sonrasında kardeşi Ümmü Külsûm'un vefatını müteakip şehit olduğunu kabul etmemiz gerekecektir. Bu durumda da Ümmü Külsûm bnt. Ali'nin vefat tarihi belirtilen bilgilerin aksine Hicri 49 (669) olarak karşılık bulacaktır. Zira rivayetlerin geneline göre, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin kardeşleri Ümmü Külsûm ve yeğenleri Zeyd'in cenazesine katılmış bulunmaktadırlar. Ya da kardeşleri Ümmü Külsûm'un vefatının Muâviye'nin idaresinin ilk yıllarında olduğu, Saîd'in vali olarak değil sıradan bir kimlikle katıldığı, aynı şekilde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in de bu dönemde cenazeye katılmış olma durumu kuvvetle muhtemeldir. Zeyd b. Ömer'in evli olmadığı durumunu dikkate aldığımızda henüz evlenme çağında, en iyi ihtimalle 21 yaşında olduğunu dolayısıyla henüz gençken vefat ettiğini, bu sebeple annesinin de acısına dayanamayarak vefat ettiğini düşünebiliriz. Bu durum da vefat tarihleri Muâviye'nin hilafetinin ilk yılında yani 661 yılında olması daha doğru gibi gözükmektedir. Bu duruma engel başka rivayetler de mevcut, yalnız aşağıda değerlendirmesi yapıldığı üzere farklı bilgileri içeren rivayetlerle konu açılabilir.

Bu hususa engel teşkil eden durumlara gelince; Ümmü Külsûm bnt. Ali'nin Kerbelâ sonrası Şam'a gittiği bilgisi ile şu rivayette geçen: "...Medine'ye geldim ve Ebu Ca'fer Muhammed b. Ali'nin (Muhammed el-Bâkır) yanına girdim. O, beni Ümmü Külsûm bnt. Ali 'ye yönlendirdi. Bir baktım ki, yaşlı bir kadın eski bir evde yatağın üzerinde yatıyordu. Evin içinde sulama kovası asılıydı, eve bakmaya başladım. Dedi ki: "Oğlum bu gördüklerin seni üzmesin, ben iyiyim"..." (Ebû'l-Hüseyin, 1418: 3/210) kısım problem teşkil etmektedir. Zikri geçen

rivayetdeki yaşlı bir kadın olan Ümmü Külsûm'ü de dikkate aldığımızda bu kez Büyük Ümmü Külsûm bnt. Ali Muâviye'nin hilafetinin ilk yıllarında (41/661) vefat etmiş olmayıp -35 yaşındaki birisinin yaşlılığından bahsedilemez- hatta Kerbelâ sonrasına kadar yaşamıştır. Ancak rivayette geçen el-Bâkır'ın yaşadığı tarihi dikkate alırsak (h.57-114) buradaki Ümmü Külsûm'ün Hz. Ali'nin Fâtıma'dan olan kızı değil de annesi ümmü veled olan kızı Küçük Ümmü Külsûm olarak karşılık bulması daha makul gözükmektedir. Yine Kerbelâ ile ilgili bilgi doğrusa; Hz. Hasan (ö. 49/669), Hz. Hüseyin (ö. 61/680) ve Said'in (ö. 59/679) Büyük Ümmü Külsûm'ün cenazesine katılması mümkün değil. Aynı şekilde Kerbelâ mevzusu da Hz. Ali'nin Fâtıma'dan değil de annesi ümmü veled olan Küçük Ümmü Külsûm adlı kızı ile aşılabılır. Bu kez de Büyük Ümmü Külsûm bnt. Ali ile Küçük Ümmü Külsûm bnt. Ali'nin hayatlarına dair bilgiler, karıştırılarak rivayetlere konu olmuştur. Böylece haklarında araştırma yapılan şahsiyetlerin bilgilerine birçok hususta - doğum, evlilik ve ölüm tarihleri gibi vb.- olduğu üzere sıhhatli bir şekilde ulaşılamadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Ümmü Külsûm bnt. Ali'nin Hadis Rivayetine Dair Değerlendirme

Ümmü Külsûm bnt. Ali'nin hadis nakletmiş olması kadar doğal bir şey yoktur. Onun naklettiği ileri sürülen hadis, Peygamber ailesinin sadaka yemediğiyle alakalıdır. Bu husus da normaldir. Ancak ilgili hadisin râvi ve içerik bilgilerine baktığımızda buradaki hadisi nakledenin büyük Ümmü Külsûm bnt. Ali değil Küçük Ümmü Külsûm bnt. Ali olduğu ortaya çıkacaktır. Konuyla ilgili tartışmalara yukarıda yer vermiştik. Ancak meselenin açıklığa kavuşması için râvi ve içerik bilgisine dair rivayet bilgilerine işaret etmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Konuyla ilgili hadisi Ümmü Külsûm'den alıp nakleden râvinin, tâbiînden Kûfe'li muhaddis Atâ b. es-Sâib (ö. 136/753) (Kandemir, 1991: 4/37) olduğunu görmekteyiz. Aynı içeriğe sahip yukarıda kısmen tartışması yapılan başka bir rivayete göre Atâ b. es-Sâib, bir miras mevzusu ile Kûfe'den Medine'ye geldiğini, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali'nin (h. 57-114) yanına girdiğini onun da Ümmü Külsûm bnt. Ali'ye yönlendirdiğini zikretmektedir (Ebû'l-Hüseyin, 1418: 3: 210). Yani buradaki Ümmü Külsûm'ün Büyük Ümmü Külsûm değil Küçük Ümmü Külsûm olma ihtimali daha yüksek. Dolayısıyla bu rivayetler, Küçük Ümmü Külsûm bnt. Ali tarafından yapılmıştır diyebiliriz. Örnek olması hasebiyle konuyla ilgili bir rivayeti daha burada vermek uygun olacaktır. Ebû Sehl ibn Sâviye, Atâ b. es-Sâib'e dayandırdığı senetle onun şöyle dediğini haber vermiştir. "Ben Ümmü Külsûm bnt. Ali'ye bir miktar sadaka ile geldim ve o bunu: "Biz Muhammed'in ailesiyiz, bize sadaka vermek caiz değildir ve halkın mevlâsı da onlardır." diyerek reddetti ve dedi ki Hz. Peygamber'in (sas) Mihrân adındaki mevlâsı bana Peygamber'in (sas) ev halkının sadaka almaya hakkı olmadığını söylediğini haber verdi" (İbn Hayyât, t.y., 1/35; İbn Abdilberr, 2002: 1/468; İbnü'l-Esir, t.y., 1: 944). Devamında içerik olarak yukarıdaki hadis zikredilmektedir. Aynı içeriğe sahip benzer rivayetler söz konusudur (Ebû'l-Hüseyin 1418: 2/386, 3/210; Ebû Nuaym el-İsfehânî, 1998: 5/2769, 2402; İbn Asâkir, 1415: 4/280, 284; İbn Hacer, 1412: 6/232).

SONUÇ

Araştırmamız neticesinde, rivayet edilen bilgiler ışığında şu sonuçlara ulaştığımızı ifade edebiliriz.

1. Rivayetlere göre, Ümmü Külsûm, Hicri 6 (627) yılında Medine'de dünyaya gelmiş, çocukluk çağında iken Halife Hz. Ömer ile evlenmiştir. Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in (sas) ilgili hadisine olan inançla dünya ahiret akrabalık bağı kurmak için evlilik yolunu araç olarak denediğini, talebin hadise istinaden olduğu inancına sahip olan Hz. Ali'nin de niyete istinaden aile bireylerinin dini olmayan gerekçeyle kısmen muhalefetine rağmen bu evliliğe evet dediğini belirtebiliriz. Niyete ve kültürel kabule istinaden mubah sınırlar çerçevesinde gerçekleştiği düşüncesine sahip olduğumuz bu evlilik, rivayetlere göre sahâbenin önde gelenleri tarafından tebrik edilerek kabul görmüş bir husustur. Ümmü Külsûm bnt. Ali'nin evliliği sürecinde; kızın sükûtu ile onay alınmış olsa da babanın veli olarak kızını evlendirmede etkin olduğunu görmekteyiz. Şîa'nın bu evliliğe dair tehdit ve zorbalıkla gerçekleştiği iddialarına karşılık sünî kaynaklarda zikri geçen rivayetlerden bu durumu tespit edememekteyiz. Bilakis bu evliliğin, Peygamber'in hadisi ekseninde sebep, nesep ve sıhrı bağ kurma gayesiyle gerçekleşmiş olduğunu belirtebiliriz. Dolayısıyla kasıtlı yaklaşımlar hariç -Şîa'da olduğu üzere- Hz. Ömer ile Hz. Ali arasında bir olumsuz ilişkidir bahsetmemiz doğru olmayacaktır.
2. Mütevazı bir hayat yaşayan Halife Hz. Ömer'in gerek eşine gerek eşinin akrabalarına iyi davrandığı, gerektiğinde Allah için başkalarını aile fertlerine tercih ettiği hususu, eşi Ümmü Külsûm'ün de bu hususlarda sorun çıkarmadan itaat ettiği çalışmadaki ilgili rivayetlerden çıkarılabilecek hususlardır.
3. Ümmü Külsûm'ün Hz. Ömer'den iki çocuğunun olduğu; Rukiyye isimli kızının evlendiği, Zeyd adındaki oğlunun ise genç yaşta annesi ile aynı günde öldüğü tespit edilmiştir.
4. Rivayetlere göre; Halife Ömer'in şehadetinden sonra Ümmü Külsûm, şartların oluşturduğu çerçevede amcası Ca'fer'in çocuklarıyla (Avn, Muhammed ve Abdullah) üç evlilik daha geçirmiştir. O, Abdullah'ın nikâhı altındayken vefat etmiştir. Medine valisi Saîd b. Âs ile de gerçekleşmemiş bir evlilik mevzusu rivayetlere

yansımıştır. Rivayetlerin aksettirdiği bilgiler çerçevesinde bu evliliklerle ilgili, metinde değerlendirildiği üzere bazı problemler hususların olduğu zikredebilir.

5. Ümmü Külsûm, evlatlığı konumundaki İbn Ömer'in halife olan babasına itaati hususuyla ilgili problemi aşmak noktasında aracı olmuştur. Kocasını halife Ömer ve babası Halife Ali'nin suikastla şehadetlerine şahit olarak bu acıları yaşamıştır.
6. Kerbelâ olayına dâhil olduğu yazılsa da bu durum, gerçek dışı gözükmektedir. Zira aynı ismi taşıyan küçük kardeşinin (Ümmü Külsûm es-Suğrâ) bu olaya dâhil olduğuna işaret eden bilgiler daha makul gözükmektedir.
7. Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında, Büyük Ümmü Külsûm'un vefatının Muâviye'nin hilafetinin ilk günlerinde yani Hicri 41 (661) yılında olması kuvvetle muhtemeldir.
8. Kendisinden hadis nakledildiği belirtilmiş olsa da -olağan olmakla birlikte- bu hususta bazı şüpheler bulunmaktadır.
9. Netice itibarıyla birçok çalışmadaki rivayet problemlerinin bu çalışmada da olduğu, dolayısıyla haklarında araştırma yapılan şahsiyetlerin bilgilerine birçok hususta – doğum, evlilik ve ölüm tarihleri gibi vb.- olduğu üzere sıhhatli bir şekilde ulaşılamadığı gerçeği bu çalışmada da ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla önde gelen bu şahsiyetlerin haklarında nakledilen bazı önemli bilgilerin sıhhati tartışılırken onların üzerinden ayrışmaları ve düşmanlıkları tetikleyecek tavırların sergilenmesinin yersiz olduğu da ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmed Cevdet Paşa (t.y.). *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ- Peygamberler ve Halifeler Tarihi (1-2)*. Çile Yayınları.

Ali b. Nâyif, (t.y.). *El-Fitnetu Fi Ahdi's-Sahâbe*. <http://www.shamela.ws>.

Aras, M. (2022). *Şiâ qaynaqlarında Hz. Ömər (r.a) ilə Ümmü Külsûm'un (r.a) evliliyi* (Çev. Ruslan İmranoglu). İslâmihakikat.wordpress.com.

Azimli, M. (2003). "Hz. Âişenin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı". *İslâmi Araştırmalar Dergisi*. 16 (1), 28-37.

Beyhakî, A. (2017). *Delâilü'n-Nübüvve* (Çev. Hüseyin Yıldız ve dğr.). Ocak Yayınları.

Dımaşkî, A. (1990). *ed-Dârisu fi Târîhi'l-Medâris* (Thk. İbrahim Şemsüddîn). Dâru'l-Kütübü'l- İlmiyye.

Ebû Nuaym, A. (1405), *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Esfiya*. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.

Ebû Nuaym, A. (1998). *Ma'rifetü's-sahâbe* (Thk. Âdil b. Yusuf b. el-Azîzî). Dâru'l-Vatân.

Ebû'l-Hüseyin, A. (1418). *A'cemu's-Sahâbe* (thk. Salah b. Salim el-Mısratî). Mektebetü'l-Ğurebâu'l-Eseriyye.

El-Ensârî, M. (1983). *El-Cevhere fi nesebi'n-Nebiyi ve ashâbihi'l-aşere* (thk. Muhammed et-Tuncî). Dâru'r-Rifâi.

El-Khalef, A. M. (2018) "Allah Resûlü ile Evlendiğinde Hz. Âişe'nin Yaşı Üzerine Hadis ve Târih Rivâyetleri Üzerine Bir Tetkik". *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*. 16 (1). 59-79.

Erkocaaslan, R. (2016). *Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Yeri*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Erkocaaslan, R. (2017). "Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile Evliliği ve Evlilik Yaşı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10 (51). 1234-1247.

Eroğlu, S. (2010). "Yahya Bin Bahşî ve Maktel-i Hüseyin'i". *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ-2*. (edt. Alim Yıldız). Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Güneş, K. (2005). Hz. Ömer ile Hz. Ali Arasında Oluşturulan Menfi İlişkinin Müspete Dönüştürülmesi Üzerine. *Marife*. 5 (3). s. 299-331.

İbn Abdilberr, Y. (2002). *El-İstîâb fi marifeti'l-ashâb* (Thk. Âdil Mürşid). Dâru'l-A'lâm.

İbn Abdulaziz, A. (2007). *Hz. Hüseyin'in Katlinin Perde Arkası*. İstanbul.

İbn Asâkir, E. K. (1415). *Târîhu Dımaşk* (Thk. Amr b. Karâme). Dâru'l-Fikr.

İbn Hacer, A. (1412). *El-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe* (Thk. Ali Muhammed el-Bicâvî). Dâru'l-Cîil.

İbn Hayyât, H. (t.y.). *Kitâbu't-Tabakât* (Thk. Süheyl Zekkâr). Dâru'l-Fikr.

- İbn Hazm, A. (1119). *Cemheretü Ensâbi'l-Arab* (Thk. Abdusselam b. Muhammed). Dâru'l-Mearif.
- İbn Hibbân, M. (2017). *Es-Sîretü'n –Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ / Hz. Peygamber ve Halifeler* (Çev. Harun Bekiroğlu). Ankara Okulu Yayınları.
- İbn İshâk, M. (2013). *Kitâbü's-Siyer Ve'l-Meğâzî* (Çev. Ali Bakkal). İlk Harf Yayınları.
- İbn Kesîr, İ. (t.y.). *El-Bidâye ve'n-Nihâye* (Çev. Mehmet Keskin). Çağrı Yayınları.
- İbn Muhsin, A. (2002). *Dirâsetü Nakdiyyetün Fî'l-Merviyyâti'l-vârideti Fî Şahsiyeti Ömere'bnil Hattâb ve Siyasetihi'l-İdâriyyeti (ra)*. İmâdetü'l- Bahsi'l-İlmiyyi bi'l-Câmiatü'l-İslâmiyye.
- İbn Sa'd, M. (2019). *Hanım Sahâbîler* (Çev. Mehmet Akbaş ve dğr.). Siyer Yayınları.
- İbn Sa'd, M. (t.y.). *Et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. Dâru Sadr.
- İbnü'l-Esîr, İ. A. (1987). *El-Kâmil fi't-târîh Tercümesi* (Çev. M. Beşir Eryarsoy ve dğr.). Bahar Yayınları.
- İbnü'l-Esîr, İ. A. (t.y.). *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-Sahâbe* (Thk. Ali M. Muavvaz & Âdil Ahmed Abdulmevcûd). Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Verdî, S. Ö. (1996). *Târîhu İbnü'l-Verdî*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İslâmoğlu, A. (2010). “Hacı Nüreddîn Efendi ve Hüseyin'in Makteli Adlı Eseri”. *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ-2*. (Edt. Alim Yıldız). Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Kandehlevi, M. Y. (1993). *Hayatü's-Sahâbe* (Çev. Ali Arslan). Metin Yayın Dağıtım.
- Kandemir, M. Y. (1991). Âta b. Sâib. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (4:37) İçinde*. TDV. Yayınevi.
- Kaya, İ. (2013). *Hz. Ömer ve Ailesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Komasyon, (2006). *Hidayet Önderleri- İmam Hüseyin* (Çev. Vahdettin İnce). Dünya Ehl-i Beyt Kurultayı yayınevi.
- Martı, H. (2012). Ümmü Külsûm bnt. Ali. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (42: 323-324) İçinde*. TDV Yayınları.
- Muhibbuddîn et-Taberî, A. (1415). *Zehâiru'l-Ukbâ fî menâkibi Zevi'l-Kurbâ* (Thk. Ekrem el-Buşî & Mahmud Arnavud). Dimaşk.
- Muhibbuddîn et-Taberî, A. b. A. (1996). *Er-Riyâd en-Nadreti fî Menâkıbı'l-Aşareti*. Daru'l-Ğarbi'l-İslâmi.
- Müberred, M. b. Y. (2000). *Mahdu's-Savâb Fi Fedâili Emîrû'l-Mü'minin Ömer b. el-Hattâb*. (Thk. Abdulaziz b. Muhammed). İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmiyyi bi'l-Câmiati'l-İslâmiyye.
- Özkan, H. (2013). “Zeyneb bint. Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 44/356-357 içinde*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Safedî, S. H. b. İ. (2000). *El-Vâfi bi'l-vefeyât* (Thk. (Ahmed Arnaûd & Türkî Mustafa). Dârü İhyâi't-Türâs.
- Said Havva. (1991). *El-Esas fis-Sünne- Siretü'n-Nebeviyye* (Çev. Abdurrahim Ali Ural ve dğr.). Aksa Yayın-Pazarlama.
- Sallabî (a), A. M. (2008). *Hz. Ömer* (Çev. Mehmet Akbaş). Ravza Yayınları.
- Sallabî (b), A. M. (2008). *Hz. Ali* (Çev. Şerafettin Şenaslan). Ravza Yayınları.
- Sallabî, A. M. (2004). *Emirü'l-Mü'minin el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (ra)*. Kahire: Daru't-Tevzi' ve'n-Neşri'l-İslâmiyyi.
- Savaş, R. (2005). Râşid Halifeler Arasındaki Akrabalık Bağları. *İstem*. 3 (6). ss. 121–133.
- Seyf b. Ömer, T. (1391). *El-Fitnet ve Vakâtü'l-Cemel* (Thk. Ahmed Râtib Armuşî). Dâru'n-Nefâis.
- Taberî, M. b. C. (1407). *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Terâcimu Şuarâu'l-Mevsuati 'ş-Şi'riyye*. (2022). (El-Mektebetü's-Şâmile, Kitap No: 3301). <https://shamela.org/pdf/3c24a124c9e2b9cacbf55390239358f>.
- Uluşık, H. (2020). Hz. Ali'nin Nesebi ve Nesli, *Hz. Ali*. edit. Ali Aksu. ss. 9-22. Sivas Cumhuriyet Fakültesi Rektörlük Matbaası.

- Uluşık, H. (2020). *Hz. Peygamber'in İzinde 40 Sahâbi, Hz. Fâtıma*. edit. Adnan Demircan, Şaban Öz. Beyan Yayınları.
- Uyar, G. (2012). Ümmü Külsûm bnt. Ebû bekir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (42: 324-325) İçinde*. TDV Yayınları.
- Yıldırım, S. (2004). Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Etrafındaki Tartışmalar. *İstem*. 2 (4). ss. 237–245.
- Zehebî, Ş. M. b. A. (1985). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'* (Thk. Şuayb el-Arnaûd & Hüseyin el-Esed). Müessesetü'r-Risale.
- Zehebî, Ş. M. b. A. (1996). *İslâm Târihi (Çev. Muzaffer Can)*. Cantaş Yayınları.
- Zirikli, H. (2002). *El-A'lâm: Kamûsü terâcimli-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müsteşrikin*. 15. Bsk. Dârü'l-Ulûmi'l-Melâyîn.
- Zübeyr b. Bekkâr, (2010). *Cemheretü nesebi Kureyş ve aĥbâruhâ 1-2*, (Thk. Abbas Hani El-Cerrah). Beyrut: D'aru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Zübeyri, M. b. Z. 1953). *Kitâbü Nesebi Kureyş (Thk. E. Lévi-Provençal)*. 3. Bsk. Dâru'l-Me'ârif.